

Denis KUZMIN (Helsinki/Petroskoi)

-ngV/-h(b)zV-johtimet Karjalan nimistössä

This article investigates place-names of Russian Karelia containing the formant (word-final element) *-ngV/-nkV*. The main purpose of the article is the description and systematization of Karelian toponyms belonging to this type. From the perspective of research on language contacts, it is an especially interesting type that apparently has multiple sources and includes place-names of different origin. In the article, the appearance of this formant in the Karelian appellatives and the use of the *-ngV* place names in historical documents of various periods are investigated. The possible origin of this word-final element is discussed and a comparative analysis of the stems containing the formant *-ngV/-nkV* in the Karelian toponymy is carried out. The article also touches upon the use of the formant *-нбга (-n'gV)* in the Russian toponymy of Northwest Russia and its links with the Finnic formant *-ngV*.

Artikkelissa käsitellään *-ngV/-nkV*-johtimellisia paikannimiä Karjalan nimistössä. Kyseessä on nimikontaktien tutkimuksen kannalta varsin kiintoisa nimityyppi, joka on selvästi monilähtöinen ja näyttää keränneen ympärilleen erilähtöisiä nimiä.

Esitän artikkelissa huomioita aineksen esiintymisestä karjalaisessa appellatiivisessa sanastossa ja *-ngV*-loppuisten nimien käytöstä eriaikaisissa historiallisissa lähteissä, kajoan kysymykseen aineksen alkuperästä sekä teen *-ngV/-nkV*-johtimen sisältävien karjalankielisten nimivartaloiden vertailevan analyysin. Artikkelissa kosketaan myös kysymyksiä aineksen *-нбга (-n'gV)* käytöstä venäjänkielisessä nimistössä ja sen yhteydestä itämerensuomalaiseen *-ngV*-suffiksiin.

Artikkelin päätavoitteena on täten karjalankielisten *-ngV/-nkV*-aineksisten paikannimien yleiskuvaus ja systematisointi.

1. Tutkimuskysymys

Karjalan nimistöä on havaittavissa ryhmä pääasiassa vesistönimiä, jotka sisältävät sekä itämerensuomalaisessa (karjalaisessa, suomalaisessa ja vepsäläisessä) että Luoteis-Venäjän venäläisessä nimistössä esiintyvän *-ngV/-h(b)zV*-aineksen.

Tämän sananloppuisen aineksen juurien tutkimisen historia on alkanut 1800-luvun puolivälissä, jolloin akateemikko Andreas Johan Sjögren (1832) yritti ensimmäisen kerran analysoida *-ngV/-h(b)zV*-johtimellisia paikannimiä. Hänen jälkeensä kysymystä on käsitellyt suurehko joukko suomalaisia ja venäläisiä tiedemiehiä (mm. M. A. Castrén (1844), D. E. D. Europaeus (1868, 1874), E. Kiviniemi (1980), A. Räisänen (2003), J. Saarikivi (2003), A. K. Matvejev (1970, 2001, 2007), B. A. Serebrennikov (1966), I. I. Mullanen (2002), E. A. Helinski (2006) ja muut).¹ Samalla Karjalan pai-

1 Tämän kysymyksen tutkimisen historiasta seikkaperäisemmin Saarikivi (2003) ja Matvejev (2007).

kannimet ovat jääneet tähän asti pääasiassa tieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle, kun tutkijoilla ei ole ollut käytössä paljonkaan vertailevaa tutkimusmateriaalia karjalan kielen puhuma-alueilta.

2. *-ngV/-nkV*-johdin appellatiivisessa sanastossa

Ennen *-nkV/-ngV*-johtimellisten paikannimien analyysia esitän aluksi muutamia huomioita johtimen esiintymisestä appellatiivisessa sanastossa.

Kuten tiedetään, nimistössä esiintyy hyvin usein sellaisia johtimia, jotka ovat vähäproduktiivisia appellatiivisessa sananmuodostuksessa. Tämä ilmiö lienee selitettävissä kielenkehityksessä havaittavissa olevalla tendenssillä pyrkiä erottamaan appellatiivi- ja nimistöjohtimet. Kuitenkaan täysin puhtaita nimistöjohtimia ei juurikaan tavata, ja *-nkV* on sekin myös appellatiivijohdin.

Karjalan murreosanastosta (kartta 1) voidaan löytää yli 60 *-nkV/-ngV*-loppuisia sanaa (esim. *d'uominga* 'juolukka', *hairingo* 'erehdys', *houčinki* 'puuha, touhu', *kouringo* 'leipämöykky' *nirhingi* '(vihan) kauna, närä', *piirungu*² 'rako').³ Ne esiintyvät murteissa seuraavasti:

	Yhteensä	Vain tässä murteistossa
Varsinaiskarjalan pohjoismurteet	17	5
Varsinaiskarjalan etelämurteet	41	22
Tverin ja Leningradin alueiden Varsinaiskarjalaiset murteet	3	1
Livviläismurteet	25	11
Lyydiläismurteet	6	1

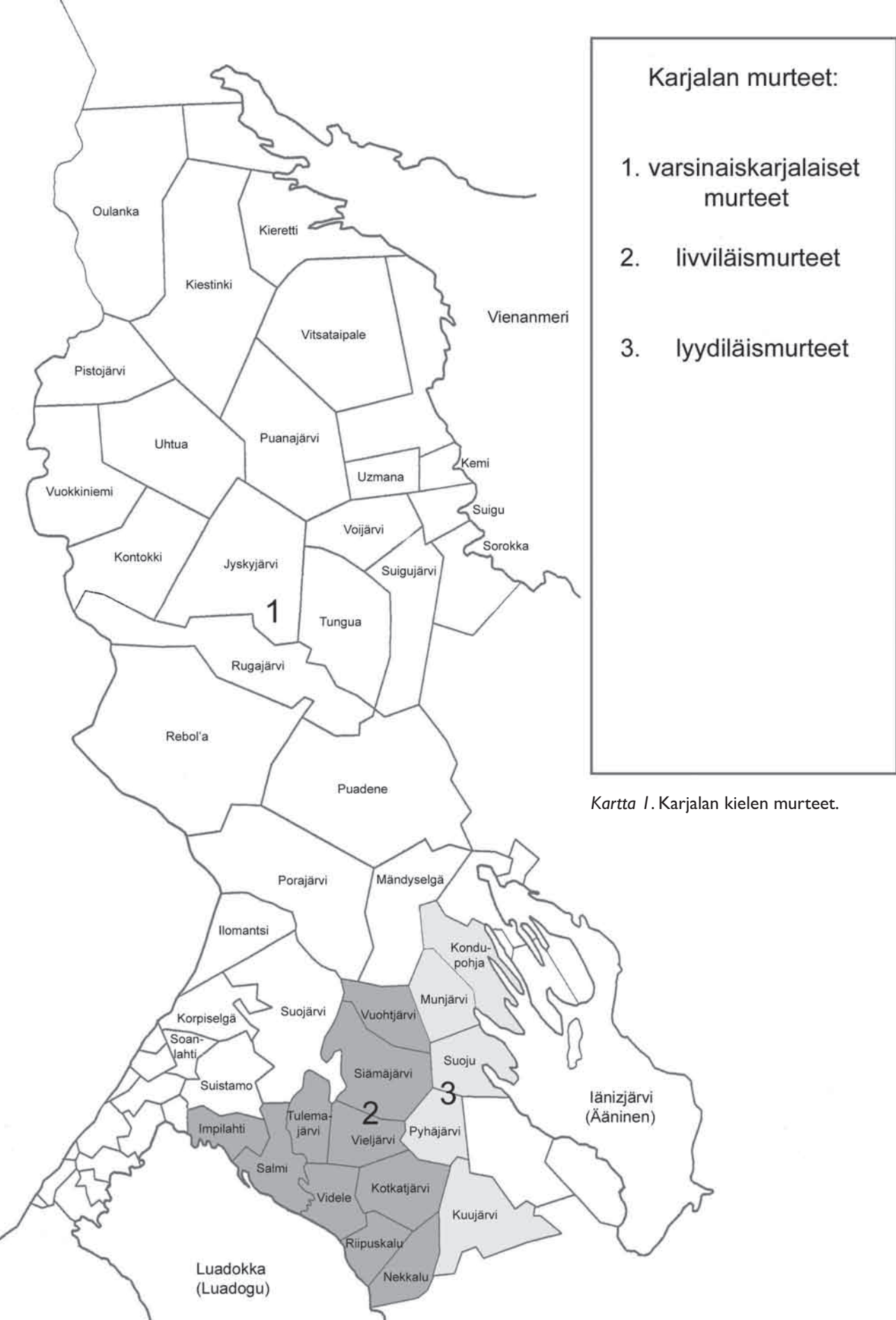
Taulukko 1. *-ngV/-nkV*-loppuiset appellatiivit karjalan kielessä.

Taulukosta 1 näkyy, että appellatiivisella tasolla käsiteltävä johdin esiintyy karjalan kielen kaikissa murteissa, mutta sen produktiivisuudessa on huomattavia vaihteluita. Aineistokokoelmiin tallennettujen appellatiivien joukossa on vain kolme sanaa, jotka tavataan koko Karjalan alueella: *alanko*, *karanko* ja *vahinko* (KKS). Kaksi viimeksi mainittua esiintyvät myös Tverin ja Leningradin alueiden varsinaiskarjalan murteissa (kenttäaineisto).

Karjalan kielen *-nkV/-ngV*-loppuisista appellatiiveista maastoterminä esiintyy vain yhdeksän sanaa: *ahingo* 'kapea kannas järven ja suon välissä', *alango* 'alanko', *burango* 'upottava kohta suossa', *čauringo* 'somerikko', *rauningo* 'kiviröykkiö', *suo-tingo* 'pieni suo', *tazango* 'tasanne', *vanango* 'märkä alanne', *ylängö* 'ylänkö'. Tähän ryhmään kuuluu nähtävästi vielä kolme termiä, joita käytetään nimistössä, mutta joita

2 Karjalan livviläismurteissa 3- ja useampitavuisissa sanoissa sekä 2-tavuisissa sanoissa, joiden 1. tavu on pitkä, sananloppuinen *a/ä* muuttuu *u/i*:ksi.

3 Kirjoittaessani tätä artikkelia olen käyttänyt omia kenttätöyömateriaalejani sekä seuraavia sanakirjoja ja aineistoja: KKS, NA, LMS, Pohjanvalo (1947), NTA IJALI, SKJ 1990 ja SKJ 1994.

Karjalan murteet:

1. varsinaiskarjalaiset murteet
2. livviläismurteet
3. lyydiläismurteet

Kartta 1. Karjalan kielen murteet.

nykyisin ei tunneta appellatiiveina: **kudrinki* 'syväne vesistöissä', **kujangi* 'tie' ja **ypänki* 'ylänne' (ks. alempana).

-nkV/-ngV-loppuisia appellatiiveja on tallennettu myös vepsäläisten asuma-alueella, vrt. *alang* 'alanko', *karangišt* 'kuusikko, jossa on paljon karankoja (kelopuita)', *sohring* 'rämeikkö', *tazangišt* 'tasanne', *uhring*, *urting* 'lähde; hetteikkö' (PFGL). Suurin osa *-nkV/-ngV*-loppuisista appellatiiveista tavataan kuitenkin varsinaiskarjalan etelämurteissa, pääasiassa Karjalan tasavallan keskiosassa (Paateneen ja Rukajärven murteissa) sekä Suomen Raja-Karjalan Suojärven murteissa.

-nkV-loppuiset maastotermit eivät ole yleisiä myöskään suomen kielen appellatiivisessa maastotermistössä. Eero Kiviniemen käsittelemästä yli kahdestasadasta maastoappellatiivista tämä struktuurallinen elementti esiintyy vain seitsemässä sanassa: *alanko* (*alinko*), *alunki* 'alue', *kuorinki* 'louhikko vaarassa tai tunturissa; maa- tai kiviluola', *ojanko* '(umpeutunut) luonnonoja tai joenuoma; notko, noro', *raivinki* 'raivattu pelto', *ryöpinkö* 'savinen ja kurainen tie' ja *ylänkö* (Kiviniemi 1990: 64–79). On kuitenkin todettavissa, että eräät *-nkV*-loppuiset appellatiivit eivät ilmeisesti ole joutuneet tutkijan näköpiiriin ja tästä syystä niiden todellinen määrä sittenkin lienee jonkin verran suurempi. Esimerkiksi Hakulinen mainitsee muutaman käsiteltävään tyyppiin kuuluvan termin, jotka näyttäisivät puuttuvan Kiviniemen luettelosta. Näitä ovat *kujanki* 'kapeahko tie', *oilinka*, *oilinki* 'pitkä suora osa tiellä tai joenselällä; pitkä suora taival' ja *peranko* 'pelloksi raivattu aukeama' (Hakulinen 1968: 113, 142, 174), *elanko* 'joen poukama, suvantopaikka kosken alla', *horanko* 'metsässä sammaleisten kivien, kantojen ja puunjuurien välissä oleva pudottava kuoppa', *kursunki* 'niitty, jonka läpi kulkee luonnonoja', *laiminki* 'tyyni paikka merellä', *syvänkö* 'alava paikka; alanko', *västinki* 'rantapenkka' (NA).⁴

3. *-ngV/-nkV*-johdin nimistössä

Erotukseksi Suomen nimistöstä, jossa monet *-nkV*-johtimen sisältävät paikannimet ovat keskeisten ja tärkeiden vesistöjen nimiä (Kiviniemi 1980: 334–335), Karjalassa käsiteltävään tyyppiin kuuluvat paikannimet esiintyvät keskikokoisten ja hyvin usein myös pienikokoisten maastokohtien nimissä. Huomattavaa on sekin, että ne ovat tavallisesti tuntemattomia sen kyläyhteisön ulkopuolella, jossa niitä käytetään. Tällä selittyy myös se tosiasia, että karjalankieliset *-ngV*-päätteiset paikannimet ovat olleet pitkään tutkijoiden näköpiirin ulkopuolella kenttätyöaineiston puutteen takia. Käsiteltäviä nimiä ei useinkaan löydy topografisilta kartoilta, joita laajalti käytetään paikannimistöntutkimuksen lähteinä.

Kuten edellä on mainittu, karjalaisten nykyisellä asuma-alueella *-nkV/-ngV*-johdin esiintyy ennen kaikkea vesistönimissä, erityisesti järvien nimissä. Sitä on käytetty myös jokien, purojen, niemien, lahtien, ylänköjen, soiden ja maatalousmaiden nimeämisessä. Yhteensä Karjalassa on tallennettu 138 käsiteltävään tyyppiin kuuluvaa nimiryvästä (esim. *Hemmenki-*: *Hemmenkiniemi*, *Hemmenkijoki*, *Hemmenkisuari*,

4 *-ngV*-loppuisia sanoja löytyy mm. myös viron etelämurteista (*päävänäõsõng* 'auringonnousu', *hainang* 'heinäteko', *vussing* 'pilalle mennyt asia') sekä Saarenmaan murteesta (*alang* 'alanko'). On huomattava, että viron maastoappellatiiveissa *-ngV*-aines on hyvin epätyypillinen (Evar Saar suullisesti).

Hemmenkisuot, Hemmenkivuara (Luusalmi, Uhtua).⁵ Suurin osa niistä esiintyy karjalankielisessä nimistössä, eräät tunnetaan vain venäjänkielisinä variantteina. 77:ää nimitystä voidaan pitää uniikkimininä, koska ne tavataan nimistöstä vain kerran. Muut nimet esiintyvät vähintään kahdessa paikassa. Huomattavaa on kuitenkin, että vain viisi -nkV/-ngV-loppuista nimivartaloa esiintyy kolmessa tai neljässä rypäessä: *Eningi-/Enängi-* (3), *Kuuzingi-/Kuusinki-* (4), *Munangi-/Munanki-* (3), *Vezungi-/Vesunki-* (4) ja *Ypängi-/Ypängi-* (3). Nämä ovat myös aineiston laajimmin esiintyvät nimet.

On edelleen havaittavissa, että suurin osa nimivartaloista on harvinaisia myös yleisitämerensuomalaisessa kontekstissa. 220 -nkV-päätteisen nimivartalon joukosta, jotka Alpo Räisänen on käsitellyt (Räisänen 2003: 5–6), karjalaisiin nimiin rinnastuvia variantteja on vain kymmenen:

Karjala	Suomi (Räisänen 2003)
<i>Juomingilammit</i> (Jyskyjärvi)	<i>Juominki</i> (koski, Pudasjärvi)
<i>Kujanginiemi</i> (Luzma, Rebola)	<i>Kujankijoki</i> (Kuhmo)
<i>Kuuzingijärvi</i> (Kiimasjärvi, Rugajärvi)	<i>Kuusinginmukka</i> (Sodankylä)
<i>Limingansuo</i> (Lezola, Voijärvi)	<i>Liminganjoki</i> (<i>Liminka</i>)
<i>Oulungajogi</i> (Voijärvi)	<i>Oulankajoki</i> (Kuusamo)
<i>Pieninkiluoma</i> (Kiimaisjärvi, Pistojärvi)	<i>Pienankijärvi</i> (Puolanka)
<i>Sieminginoja</i> (Kiisjoki, Kiestinki)	<i>Sieminki</i> (järvi, Salla)
<i>Vezungilaksi</i> (Suigujärvi)	<i>Vesanka</i> (kylä, Jyväskylä)
<i>Viijankijärvi</i> (Uhtua)	<i>Viiankiniitty</i> (Mikkeli)
<i>Vičangivuara</i> (Koivuniemi, Tungua)	<i>Vitsankijärvi</i> (Kuusamo)

Taulukko 2. Nimivartaloiden äänteellisiä paralleleja Karjalan ja Suomen nimistössä.

Sitä paitsi Nimiarkiston kortistosta löytyy vielä 11 paralleelinimeä:

Karjala	Suomi (nimiarkisto)
<i>Gul'unganvuara</i> (Lubasalmi, Porajärvi)	<i>Kuljungi/Kuljunki</i> (mäki, Ilomantsi)
<i>Kalmungi</i> (järvi, Sellinkylä, Puadene)	<i>Kalmunginsuari</i> (Kuopio)
<i>Kruusingijärvi</i> (Vongajärvi, Kontokki)	<i>Ruusinginpuro</i> (Reisjärvi)
<i>Latinka</i> (nurmi, Akkala, Pistojärvi)	<i>Latinkainen</i> (oja, Kokemäki)
<i>Lavinginkoski</i> (Korbilaksi, Rugajärvi)	<i>Lavinkainen</i> (asumus, Tyrvää)
<i>Маленьга</i> (<i>Malen'ga</i>) (oja, Njuhča)	<i>Maalinkaluoto</i> (Viipuri)
<i>Munangisuari</i> (Kiimasjärvi, Rugajärvi)	<i>Munanki</i> (lahti, Suomussalmi)
<i>Tal(l)inka</i> (nurmi, Akkala, Pistojärvi)	<i>Tallinki</i> (koski, Merikarvia)
<i>Teningoselgä</i> (mäki, Puadene)	<i>Tenninki</i> (mökki, Nousiainen)
<i>Uarinkisuari</i> (Kostovuara, Oulanka)	<i>Aarinkaislahti</i> (Hausjärvi)
<i>Vuotanginniemi</i> (Kurenkylä, Puanajärvi)	<i>Vuotinki</i> (lahdeke, Kymi)

Taulukko 3. Nimivartaloiden äänteellisiä paralleleja Karjalassa ja Suomessa.

5 Sulkeissa esimerkin jälkeen mainitaan ensin kylän nimi, jonka nimistössä paikannimi on tallennettu, ja sitten pitäjän nimi, jossa itse kylä on sijainnut. Jos paikannimi esiintyy pitäjän keskuskylässä, jonka mukaan pitäjä on saanut nimensä, sulkeissa mainitaan vain pitäjä. Suomen-puoleisten esimerkkien jälkeen mainitaan vain pitäjän nimi.

Eräillä karjalaisilla nimillä on äänteellisiä paralleleja myös Kuolan niemimaalla sekä Arkangelin ja Vologdan alueilla. Samalla jää kuitenkin avoimeksi kysymys taulukoissa mainittujen nimivartaloiden mahdollisesta yhteisestä alkuperästä. Tämä kysymys vaatisi nimikantojen tarkkaa vertailua ja niiden esiintymisen kartoittamista, mikä ei kuulu kuitenkaan tämän artikkelin tarkoituksiin.

Karjala	Luoteis-Venäjä
<i>Варзанга</i> (<i>Varzanga</i>) (pelto, Njuhča)	<i>Варзеньга</i> (<i>Varzen'ga</i>) (joki, Arkangelin alue)
<i>Voingi</i> (joki, Voingi, Tungua)	<i>Воинга</i> (<i>Voinga</i>) (joki, Kuolan niemimaa)
<i>Enängijogi</i> (Suarenpiä, Rebola)	<i>Енанга</i> (<i>Enanga</i>) (joki, Vologdan alue)
<i>Kalmungi</i> (järvi, Sellinkylä, Puadane)	<i>Калманьга</i> (<i>Kalman'ga</i>) (joki, Arkangelin alue)
<i>Kuollungijärvi</i> (Tiiksi, Rugajärvi)	<i>Коленьга</i> (<i>Kolen'ga</i>) (joki, Arkangelin alue)
<i>Kormanka</i> (kylä, Oulanka)	<i>Корманга</i> (<i>Kormanga</i>) (joki, Vologdan alue)
<i>Korpankijoki</i> (Kostamus, Kontokki)	<i>Корбанка</i> (<i>Korbanka</i>) (joki, Vologdan alue)
<i>Kuuzengijogi</i> (Koivuniemi, Tungua)	<i>Кузеньга</i> (<i>Kuzen'ga</i>) (joki, Vologdan alue)
<i>Kurtangioja</i> (Jyskyjärvi)	<i>Курденьга</i> (<i>Kurden'ga</i>), <i>Куртанга</i> (<i>Kurtanga</i>) (joki, pelto, Vologdan alue)
<i>Lemengijärvi</i> (Vičcataipale)	<i>Леменьга</i> (<i>Lemen'ga</i>) (joki, Arkangelin alue)
<i>Puulonkijärvet</i> (Puulonki, Kieretti)	<i>Пулонга</i> (<i>Pulonga</i>) (kylä, Kuolan niemimaa)
<i>Suksingo</i> (järvi, Juhivuara Puadane)	<i>Суксонга</i> (<i>Suksonga</i>) (joki, Arkangelin alue)
<i>Suulanki</i> (järvi, Mikkola, Uhtua)	<i>Сулонга</i> (<i>Sulonga</i>) (joki, Vologdan alue)
<i>Tаваньга</i> (<i>Tavan'ga</i>) (kylä, Oulanka)	<i>Тавеньга</i> (<i>Taven'ga</i>) (joki, Vologdan alue)
<i>Ulango-oja</i> (Peldoine, Pyhäjärvi)	<i>Уленьга</i> (<i>Ulen'ga</i>) (joki, Arkangelin alue)
<i>Чаванка</i> (<i>Čavanka</i>) (saari, Njuhča)	<i>Чаваньга</i> (<i>Čavan'ga</i>) (joki, Kuolan niemimaa)
<i>Juumingivirda</i> (koski, Kagara, Vičcataipale)	<i>Юменьга</i> (<i>Jumen'ga</i>) (joki, Arkangelin alue) ⁶

Taulukko 4. Nimivartaloiden äänteellisiä paralleleja Karjalassa ja Luoteis-Venäjäällä.

Samoin kuin appellatiivisessa sanastossa, myös nimistöissä voi esiintyä erilaisia johdinaineksen loppuvokaalivariantteja. Suurin osa nimistä, noin 70 %, on *-ngi/-nki*-loppuisia – vrt. puro *Čieringioja* (Kuorilaksi, Puanajärvi), järvi *Kylmengijärvet* (Sellinkylä, Puadane), saari *Юзмунги* (*Juzmingi*) (Pongoma, Vienan Kemi). Noin 20 % aineistosta on *-ngA/-nka*-johtimen sisältäviä paikannimiä (vrt. ylänkö *Gul'l'unganvuara* (Lubasalmi, Porajärvi), joki *Oulankajoki* (Oulanka), pelto *Варзанга* (Njuhča), ja noin 10 % nimistä on *o*-loppuisia (vrt. lahti *Ruamingo* (Liävyniemi, Vieljärvi), puro *Lozungo-oja* (Kuuziniemi, Rugajärvi), lammet *Kuuksinkolammit* (Lohilaksi, Kiestinki)). Kaksi viimeksi mainittua johtimen varianttia esiintyy pääasiassa tämän strukturaalisen mallin areaalin reunoilla, kun taas sen ydinalueilla käytetään vain *-ngi/-nki*-johdinta.

6 Arkangelin ja Vologdan alueiden paikannimet on otettu Matvejevilta (2007).

Mainittakoon myös, että johtimen loppuvokaalin vaihtelevuudella ei nähtävästi ole etnohistoriallista merkitystä.⁷ Areaalin eri alueilla ja jopa yhden kyläyhteisön rajoissa tavataan johtimen eri variantteja sisältäviä nimivartaloita:

<i>Eningolambi (Eningi-)</i> (Salgovuara, Puadene)	<i>Eningijärvi</i> (Sellinkylä, Puadene)
<i>Šapšangajärvi</i> (Sellinkylä, Puadene)	<i>Šapšangojärvi</i> (Lubosalmi, Porajärvi)
<i>Punangojärvet</i> (Kagara, Vičcataipale)	<i>Punankilampi</i> (Haikola, Uhtua)
<i>Pieningäjogi</i> (Tuuženie, Rebola)	<i>Pieninkiluoma</i> (järvi, Kiimaisjärvi, Pistojärvi)
<i>Čieringioja</i> (Kuorilaksi, Puanajärvi)	<i>Čieringännurmi</i> (Nimijärvi, Vuohjärvi)
<i>Suksingo</i> (järvi, Sellinkylä, Puadene)	<i>Suksingi</i> (järvi, Sellinkylä, Puadene)
<i>Urpangilaksi</i> (lahti, Piäkkö, Jyskyjärvi)	<i>Urpenganiemi</i> (Piäkkö, Jyskyjärvi)
<i>Maininkajärvi</i> (Akkala, Pistojärvi)	<i>Maininkijärvi</i> (Akkala, Pistojärvi)

Taulukko 5. -ngV-johtimen loppuvokaalin vaihtelevuus Karjalan nimistössä.

Myöskään nimivartaloiden toisen tavun vokaaleissa, jotka edeltävät -nkV/-ngV-ainesta, ei ole havaittavissa säännönmukaisuutta. Variaatiota on paljon. On hyvin mahdollista, että eräissä tapauksissa se voi viitata nimivartaloiden eri alkulähteisiin.

<i>Eningi-</i> (Suarenpiä, Repola)	<i>Enängi-</i> (Sellinkylä, Puadene)
<i>Gul'ungo-</i> (Lubasalmi, Porajärvi)	<i>Kul'ango-</i> (Suodele, Puadene)
<i>Hemmenki-</i> (Luusalmi, Uhtua)	<i>Hemmunki-</i> (Luusalmi, Uhtua)
<i>Kuusinki-/Kuusenki-</i> (Tumča, Oulanka)	<i>Kuuzangi-</i> (Koivuniemi, Tungua)
<i>Kylmengi-</i> (Sellinkylä, Paadene)	<i>Kylmingi-</i> (Sellinkylä, Paadene)
<i>Levenki-</i> (Nurmilakši, Uhtua)	<i>Levingi-</i> (Nurmilakši, Uhtua)
<i>Oulanka-</i> (Oulanka)	<i>Oulunga-</i> (Voijärvi)
<i>Pirtanki-</i> (Ahvenlakši, Kiestinki)	<i>Pirtonki-</i> (Ahvenlakši, Kiestinki)
<i>Punengo-</i> (Kagara, Vičcataipale)	<i>Punanki-</i> (Haikolan Uhtua)
<i>Urpangi-</i> (Piäkkö, Rugajärvi)	<i>Urpengi-</i> (Piäkkö, Rugajärvi)
<i>Vuavangi-/Vuavengi-</i> (Pilzjärvi, Puanajärvi)	<i>Vuavungi-</i> (Pilzjärvi, Puanajärvi)

Taulukko 6. Vokaalien vaihtelevuus nimivartaloiden toisessa tavussa.

7 -nki ja -ngO-ainekset ovat formaalisti yhdysperäisiä -nkA-johtimen pohjalle muodostettuja johtimia.

4. *-ngV/-nkV*-johtimen alkuperästä

Pohdiskellessaan mallin alkuperää Suomen nimistössä Eero Kiviniemi (1980) olettaa, että mallin juuret voivat juontaa juurensa esihistoriallisesta ajasta. Tästä on hänen mukaansa todistuksena *-nkV/-ngV*-johtimen sisältävien maastokohtien merkittävä koko ja useimpien nimien läpinäkymättömyys. Kiviniemi on myös sitä mieltä, että osa etymologisesti hämäristä nimistä on voinut syntyä joskus Keski-Suomessa asuneiden saamelaisten keskuudessa. Nimivartaloiden hämäryyden tutkija selittää sekä vastaavien appellatiivien mahdollisella katoamisella nykyisistä saamelaiskielistä että saamelaisten nimien mukautumisella uudisasukkaiden kieleen, mikä on muuttanut huomattavasti saamelaisnimien alkuperäistä äänneasua.

Kiviniemen mukaan itämerensuomalainen *-nkV/-ngV*-paikannimijohdin on voinut saada alkunsa ainakin osassa nimiä kantasaamelaisesta **-ńdže/*-ńće*-deminutiivijohtimesta⁸ (vrt. saK. *suolenč* 'pieni saari', *uaivenč* 'pieni mäki'). Näin ollen kyseessä olisi itämerensuomalaisten *-nen*-loppuisten vesistönimien rinnakkaistyyppi, jonka levikki on samalla tavalla "sisäsuomalainen" kuin *-nen*-nimien (*-nen*: *-se*-johdinaines palautuu vksm. *-ńće*-johdinainekseen). Samaan aikaan Kiviniemi on kuitenkin myös sitä mieltä, että monet Suomen nimistössä esiintyvistä nimistä ovat voineet syntyä jossakin historian vaiheessa jo produktiivisen *-nkV/-ngV*-paikannimijohdinnan ansiosta, jota käytettiin alun perin vierasperäisten paikannimien mukautumisessa omaan nimistösysteemiin (Kiviniemi 1980: 335–337, vrt. myös Räisänen 2003: 159–166). Janne Saarikivi olettaa vuorostaan, että *-ńće*-johdin olisi lainautunut paikannimien välityksellä kantasaamesta kantasuomeen, jossa sitä olisi myöhemmin ruvettu käyttämään myös appellatiiveissa (kantasuomessahan omaperäinen vanha **-ńće*-johdin kehittyi *-se*-johdinainekseksi) (Saarikivi 2003: 78).

Itämerensuomalaisen *-nkV/-ngV*-paikannimisuffiksin syntyä kantasaamelaisesta *-ńdže* (**-ńće*) -johtimesta voivat tukea Vienan Karjalassa tallennetut paikannimet, joissa molemmat johtimet esiintyvät rinnakkain: vrt. *Uarinčiranta* ja *Uarinkisuari* (Kostovaara, Oulanka), *Rievenči* (lahti, Lohilahti, Kiestinki) ja *Rievinkijoki* (Pistojärvi).⁹ Historiasta tiedetään, että Vienan pohjoisosissa saamelaiset ovat asuneet 1700-luvun loppuun saakka (Chernäkova 1998: 63; Pöllä 1995: 184; Pöllä 2001: 94–98). Onkin aivan ilmeistä, että tämän seudun saamelaisväestöstä osa on vaihtanut kielensä karjalaksi kaksikielisyyden kautta, mikä loi hyvät edellytykset sekä vanhan saamelaisnimistön että sen rakenteellisten aineksien säilymiselle (ks. tarkemmin Kuzmin 2010).

Edellä mainittujen nimien lisäksi *-nčV*-suffiksin sisältävä malli tavataan vielä nykyisen Karjalan muidenkin maastokohtien nimissä:

8 Substituutiosuhteesta sa. *ć* > ims. *k* etuvokaalin edessä on jo entuudestaan tunnettu paljon esimerkkejä (esim. saN. *čearru* > *kero* 'tunturin puuton laki', saN. *čiekčá* > *kiekki* 'kalasääski').

9 Vrt. myös 1600-luvun alun asiakirjassa mainittu Kuolan niemimaan luoteisosassa joki *РовденчV* (*RovdenčV*) ja sen variantti *Ровденга* (*Rovdenga*) (Haruzin 1890: 434, 441).

<i>Ilmančisuari</i> (< vrt. sa. * <i>elme</i> 'ylä')	(Jänkäjärvi, Porajärvi)
Imančijärvi	(Jänkäjärvi, Porajärvi)
Kopančajärvi	(Laitasalmi, Oulanka)
<i>Korančajärvi</i> (ven. <i>Коранеу</i>)	(Heinäjärvi, Kiestinki)
Korkančivuara	(Kostovaara, Oulanka)
Kotančisuari	(Niska, Oulanka)
<i>Livončinoja</i> (? < * <i>livē</i> 'peurojen lepopaikka')	(Nuozejärvi, Vieljärvi)
<i>Lotenčansuari</i>	(Vičcataipale)
järvi <i>Pelončozero</i> (ven. <i>Пелончозеро</i>)	(Kočkamozero, Vuigajärvi)
<i>Pizančajärvi</i> (ven. <i>Пизанеу</i>), -vuara (< * <i>pēsē</i> 'pyhä')	(Puadene)
<i>Povenčaniemi</i> , -vuara	(Valasjoki, Kiestinki)
asutus <i>Povenča</i> (ven. <i>Повенеу</i>)	(Povenets)
<i>Rovančisuari</i> (? < * <i>rovē</i> 'palo')	(Soukelo, Oulanka)
<i>Tulinčijoki</i> , -järvi	(Kälkäjärvi, Vičcataipale)
<i>Uomančijärvi</i> (? < * <i>vuome</i> 'laakso')	(Rukajärvi)
<i>Uvančarvi</i> (tai <i>Uančarvi</i>) → * <i>Uvanči</i> / <i>Uvančajärvi</i> (? < sa. * <i>uve</i> 'uoma')	(Rukajärvi)
<i>Voivončijogi</i> (variaantit <i>Voijonči</i> , <i>Vaivanča</i> (ven. <i>Вайванеу</i>))	(Kaličinsuari, Puadene)
<i>Il'mančinjärvi</i> (ven. <i>Иломанеу</i>) (< * <i>ēlēmānčē</i> 'ylimmäinen') (Aikio 2007: 98).	(Ilomantsi, Suomen Karjala)

Taulukko 7. -nčV-aineiset paikannimet karjalaisessa nimistössä.

Jos lähdetään kahdesta viimeksi esitetystä venäjänkielisestä esimerkistä, voidaan olettaa, että -nčV-tyyppi voisi edustua myös eräissä Vienanmeren rannikon venäjänkielisissä¹⁰ paikannimissä: vrt. saaret *Кайнеу*, *Морженеу*, *Ухконеу* (Unežma), *Калганцы*, *Шагланцы* (Suma), *Пулонеу* (Vienanmeren etelärannikko). On hyvin mahdollista, että tähän paikannimiryhmään on kuulunut myös Vienanmeressä oleva *Bolšoj Soloveckij ostrov*. Kyseessä on sen saaren nimi, jolla sijaitsee kuuluisa *Solovetskin* luostari. Saaren varhaisempi muoto on ollut vain *Solovec* (*Соловец*), ja vielä aikaisempi muoto olisi voinut olla *Solonec*, jonka pohjalta voi rekonstruoida saamenkielisen muodon **SuolenčV* (vrt. sa. *suolo/suolu* 'saari' + -nčV-johdin; vrt.

10 Vienanmeren rannikon asukkaiden kielessä ja venäjänkielisessä nimistössä on tallennettu melkoinen määrä sekä saamelaisperäisiä paikannimiä (esim. *Jolmaniha*, *Kočkamnavolok*, *Kotkovostrov*, *Kovdareka*, *Kätkäreka* jne.) että appellatiivia (vrt. *коткуй* (*kotkui*) 'kannas', *нахма* (*pahta*) 'kallio, kalliainen mäki', *тундра* (*tundra*) 'sammalta kasvava aukea paikka' jne. (Kuzmin 2007, 2010)), mikä voi todistaa, että rannikolla on ollut joskus saamelaista asutusta. Se sallii myös olettaa, että osa saamelaisväestöä on assimiloitunut täällä uudisasukkaisiin.

myös saK. *suolenč* 'pieni saari'¹¹). Johtimella *-nčV* ei saarennimessä *SuolenčV* kuitenkaan ole deminutiivista merkitystä, vaan kyseessä on itämerensuomalaiselle *-nen-*johtimelle läheinen paikannimiformantti. Kuolan niemimaalla *-nčV*-loppuisia paikannimiä tavataan esimerkiksi Alai Mihalkovan maakirjassa 1600-luvun alussa (*Vypiska iz pistsovoi knigi Alaja Mihalkova 116, 117, 119*): esim. joki *RovdenčV* (tekstissä sijamuodossa *do reki Rovdenču*) Petsamon tienoilla ja leiripaikka *Лопские Куванцы* (Lopskie Kuvanci) < **Kuvanči*¹² (Haruzin 1890: 426, 434), sekä paikka *Каранцы* (*Karanci*) (1627) (KBC 1950: 150).

Venäjänkielinen alkuperäinen muoto *Solonec* on voinut muuttua muodoksi *Solovec* Viananmeren rannikon melko lukuisien *-vec*-loppuisten saarennimien vaikutuksella: vrt. *Берёзовец* (Berjozovets eli Koivusaari) (Kandalahi, Kalgalahti, Sorokka, Koležma, Kuivaniemi), *Соговец* (*Sogovets*) (Varzuga), *Еловец* (*Jelovets* eli Kuusisaari) (Kouta, Kesäjoki, Kemi, Suiku, Suma, Virma), *Сосновец* (*Sosnovets* eli Mäntysaari) (Pongoma, Kemi, Suma, Koležma), *Половец* (*Polovets*) (Kesäjoki), *Боршовец* (Borshovets) (Koležma), *Еговец* (*Jegovets*) (Koležma) jne.

Huomattakoon, että nykyisessä Suomen nimistössä edellä mainittu *Ilomantsi*-paikannimi on ainoa tietämäni esimerkki, jossa saattaa esiintyä *-ntsi*-muodossa kantasaamen *-*ńće*-johdinaines. Voidaan olettaa, että aineksen säilymisen edellytyksenä olisi voinut olla paikannimen pitkäaikainen käyttö karjalankielisessä ympäristössä, jossa sitä käytettiin juuri *-nči*-muotoisena (ks. ylempänä). Toisaalta, Suomen nimistössä on tallennettu *-nči*-ainekselle läheinen *-nsi*-johdinaines: vrt. *Kuvansi* (kylänkunta), *Kuvansi(njoki)* ja *Kuvansinkoski* (Joroinen), *Kuvansi* (järvi, Suonenjoki/Leppävirta), *Syvänsi* (järvi, Joroinen/Jäppilä). Mainittakoon tässä, että karjalaisessa nimistössä tallennettuun *-nčV* (*-*ńće*) -johtimeen on sidottu nähtävästi geneettisesti läheinen *-нжа/-нза* (← *-*ńdže*)-johdinaines, joka esiintyy venäjänkielisissä vesistönnimissä Äänisen tienoiden eteläosassa sekä Karjalan kaakkoisosassa (mukaan lukien Arkangelin alueen itäosat nykyisen Karjalan rajalla): vrt. *Веренжа* (saari, Vodlajärvi), *Воренжа* (joen osa, Vorenža, Sumozero), *Илеменза* (joki, Pulozero, Sumozero)¹³, *Колонжа* ja *Колонжозеро* (puro ja järvi, Kalakunda, Puutoinen), *Наглинжа* (koski, Vodlajärvi), *Парманжа* (joki, Njuhčozero Arkangelin alue), *Роменьжа* (joki, Vorenža, Sumozero), *Ухтинжа* (puro, lahti, Vodlajärvi), *Шигеренжа* (puro, Vožmogora, Vuigajärvi). Jos edellä mainittu oletus pitää paikkansa, niin voidaan myös olettaa, että *-nčV*/*-нжа*-areaalilla on selkeä etnokielellinen tausta. Silloin Äänisen tienoiden itä- ja kaakkoisosassa esiintynyt substraattikielen muoto erosi esimerkiksi tämän perusteella Karjalan muissa osissa olleesta substraattimurteesta, ja murteiden rajana lännessä on ollut joskus Ääninen ja pohjoisessa Uikujärvi (karj. Vuigajärvi) ja Uikujoki. Täten rajalta pohjoiseen ja itään mentäessä käytettiin vesistönnimissä *-nčV*-ainesta mutta etelässä ja kaakossa *-nžV*-ainesta (vrt. naapurialueilla

11 On mainittava, että Arkangelin alueen Äänisen piirin venäläisväestön kielessä on tallennettu myös *-nči*-ainesta sisältävä appellatiivi: vrt. *туренчу* (*turenči*) 'vedenalaiset kallivot tai suuret kivet' (SRGK 1999: 538).

12 Vrt. *Kuvansi*- (Joroinen).

13 Vrt. *Il'manči*- (Ilomantsi).

Pelončozero (Пелончозеро) (järvi, Kočkamozero, Vuigajärvi) / *Vorenža (Воренжа)* (joen osa, Vorenža, Sumozero). Kiinnostava on myös se, että -nžV-arealin venäjänkielisestä nimistöstä puuttuu melko kokonaan -n(b)za eli -n(')ga-loppuisia paikkanimiä. Kysymys vaatii kuitenkin jatkotutkimusta.

5. -nkV/-ngV-johtimelliset paikkanimet asiakirjoissa ja kartoissa

-nkV/-ngV-johtimiset paikkanimet ovat olleet käytössä Karjalan nimistössä melko pitkään, mistä todistavat 1500–1700-luvun asiakirjat, joissa käsiteltävä tyyppi esiintyy toistuvasti:

Paikkanimi	Vuosi	Lähde
järvi <i>Енинга</i> (nyk. <i>Eningijärvi</i>) (Sellinkylä, Puadene)	1728	(Rytkölä 2006: 22) ¹⁴
joki <i>Кустенга</i> (Kiestinki)	1552/53	(ASM I: 114)
<i>Куенгинаволоок</i> (nyk. <i>Kujanginiemi</i>) (Luzma, Rebola)	1621	(RGADA 1621)
järvi <i>Люзенга/Лузенга</i> (nyk. <i>Lu(u)zingi</i>) (Omelie, Repola)	1718	(Chernäkova 1998: 59)
<i>Munangolax</i> (nyk. <i>Munankilakši</i>) (Munankilaksi, Kontokki)	1650	(Rytkölä 2006: 77)
joki <i>Олунга</i> (nyk. <i>Oulunga</i>) (Voijärvi)	1591	(MPIK: 327)
<i>Сапсанго-ярва</i> (variantti <i>Шапшангаозеро</i>) (nyk. <i>Šapšangajärvi</i>) (Sellinkylä, Puadene)	1621	(RGADA 1621)
lahti <i>Пулонская губа</i> < * <i>Пулонгская</i> (nyk. <i>Puulonkinlaksi</i>) (Puulonki, Kieretti)	1572	(ASM I: 200)
järvi <i>Wiangojerf, Виангиярви</i> (nyk. <i>Vijankijärvi</i>) (Kivijärvi, Vuokkiniemi)	1650 1728	(Rytkölä 2006: 22, 77)

Taulukko 8. Karjalankieliset -ngV-loppuiset paikkanimet asiakirjossa.

Alempana on esitetty muutama 1600-luvun esimerkki -n(b)za-loppuisista paikkanimistä myös Kuolan niemimaalta ja Äänisjoen vesistöalueelta: vrt.

14 Käytän H. Rytkölän tutkielmassa olevia karttoja: mm. Claes Claessonin Kajaanin pitäjän kartta vuodelta 1650 ja A. Kleshninin Aunuksen ujestin kartta vuodelta 1728.

Paikannimi	Vuosi	Lähde
järvi <i>Аренго озеро (Arengo)</i> (Kuolan niemimaa)	1575	(ASM II: 68)
paikka <i>Варенга (Varenga)</i> (Kuolan niemimaa)	1592	(MPIK: 81)
paikka <i>Лазбинка (Lazbinka)</i> (Kuolan niemimaa)	1580	(ASM II: 145)
joki <i>Печенга (Pečenga)</i> (Kuolan niemimaa)	1581	(MPIK: 277)
joki <i>Чявунга (Čävungä)</i> (Kuolan niemimaa)	1575	(ASM II: 67)
joki <i>Неменга (Nemenga)</i> (Arkangelin Onegajoen vesistö)	1559	(ASM I: 156)
joki <i>Оченга (Očenga)</i> (Arkangelin Onegajoen vesistö)	1572	(ASM II: 13)
joki <i>Пулонга (Pulonga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 450)
joki <i>Утенга (Utenga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 441)
joki <i>Ваенга (Vaenga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 443)
vesistö <i>Куренга (Kurenga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 443)
joki <i>Еканга (Ekanga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 450)
järvi <i>Пиринга озеро (Piringa)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 454)
järvi <i>Калонга озеро (Kalonga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 454)
joki <i>Тодонга (Todonga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 455)
joki <i>Лувонга (Luvonga)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 460)
järvi <i>Чермонко озеро (Čermonko)</i> (Kuolan niemimaa)	1608–1611	(Haruzin 1890: 396)

Taulukko 9. Venäjänkieliset -n(ʹ)ga-loppuiset paikannimet asiakirjoissa.

Suffiksaalisten ja johtimettomien paikannimien rinnakkainen olemassaolo sekä muutama esimerkki nykyisten *-nkV/-ngV*-loppuisten paikannimien esiintymisestä 1800-luvun asiakirjoissa ilman johdinta viittaa siihen, että käsiteltävä suffiksi voi ainakin eräissä nimissä olla suhteellisen myöhäinen. Tämä puolestaan vahvistaa edellä esitetyn hypoteesin, että olemme tekemisissä nimenomaan paikannimimuodostuksessa käytetyn johtimen kanssa, joka on voinut olla produktiivinen uusien nimien muodostamisessa hyvin pitkään, paikoin mahdollisesti aivan 1800-luvun loppuun asti:

Вотаньяр(ву) (1728) (Rytkölä 2006: 22) – *Vuotangijärvi* (Kurenkylä, Ruana-järvi), järvi *Лостозеро* (1591) (MPIK: 327), *Лоустозеро* (1678), *Илоустозеро* (1762) (Chernäkova 2003: 40–41) – joki *Luostanki*, *Луосталамби* (1876) (GAAO 1876) – *Luostankilampi* (Haikola, Uhtua), kylä *Пежушозеро* (1762), *Пешушозеро* (1795) (Chernäkova 2003: 41), *Пежушозеро* (GARK 1906) – *Piesunki* (Mikkola, Uhtua), *Суприн Шару* (GAAO 1876) – *Čiprinkisuari* (Niska, Oulanka), *Улмоозеро*

(1552/53) (ASM I: 114), *Ульмо озеро* (1591) (МПИК: 325) – *Ulmangijärvi* (Sarviniemi, Vičcataipale), puro *Чюно-ручей* (1563) (SGKE 1929: 447) – *Čuupinka* (Čuuppa, Kieretti).

6. -ngV/-nkV- johtimellisten nimivartaloiden analyysi

-nkV/-ngV -johtimen sisältävien nimivartaloiden alustava analyysi on osoittanut, että niiden alkuperä Karjalan nimistössä voi olla hyvin monenlainen. Kaikki tähän ryhmään kuuluvat paikannimet voidaan jakaa alustavasti neljään pääryhmään.¹⁵ Ensimmäinen ja suurin ryhmä koostuu nimistä, joiden vartalot ovat etymologisesti hankalasti selitettävissä. Toisin sanoen, ainakaan tutkimuksen tässä vaiheessa ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä kielestä, jossa nimet alunperin ovat syntyneet, vrt. *Lepčenga* (järvet, Pizmalaksi, Jyskyjärvi), *Lupčinkisuari*, -vuara (Niska, Oulanka), *Puulonkijärviet* (Puulonki, Kieretti), *Ovankijogi* (Tungua), *Чаванка* (Čavanka) (saari, Njuhča), *Чаменьга* (Čamen’ga) (kannas, Äänisniemi). Tässä tapauksessa on vaikea ratkaista, missä tapauksissa substraatinimissä esiintyvä -ngV-aines todella on formantti ja missä tapauksissa se kuuluu nimikantaan. Se edellyttää laajaa nimikantojen vertailua ja eri suffiksivarianttien etsimistä laajalta alueelta, mitä minun käytettävissäni olevalla aineistolla on mahdotonta tehdä.

Toiseen ryhmään kuuluvat paikannimet, jotka voidaan pitää korkealla todennäköisyydellä saamelaisina.¹⁶ Niiden joukossa ovat mm. seuraavat paikannimet: *Čolmanki(järvi)*, *Čolmankisuari* (Haikola, Uhtua) *Jolmanginsuari* (Jolmani, Vičcataipale) < saN. *čolbmi*, saK. *čuëlm* ’salmi’; *Enängijogi* (Roukula, Rebola), *Eningijärvi* (Sellinkylä, Puadene) ja *Eningolambi* (Salgovuara, Puadene) < saN. *eatna*, saK. *ædne* ’suuri’ (Mullonen 2002: 273), *Kiestinkijoki* ja *Kiestinkilammit* (Kiestinki) < saK. *kiesta* ’koste, akanvirta (kosken alla)’, joka on johdos verbistä saN. *giessat* ’kääriä, keriä; kaartaa (joesta)’ (Räisänen 2003: 151), järvi *Kuolingi* (Sellinkylä, Puadene), *Kuollungijärvi* (Tiiksi, Rugajärvi) < saN. *guolli*, saK. *kuoll(e)* ’kala’; *Lu(u)zingijogi* ja *Lu(u)zingi(järvi)* (Omelie, Rebola) < saN. *luossa* ’lohi’; *Šapšangajärvi* (Sellinkylä, Puadene) ja *Šapšangojärvi* (Lubasalmi, Porajärvi) < saK. *šaps* ’siika’ (Nickul, NA); *Uarinkisuari* (Kostovuara, Oulanka) < saK. *ārri* ’jk harmaa lokkilintu’ (Räisänen 2003: 150), *Kuusenki järvi* (ven. *Кувьжденьга*) (Tumča, Oulanka), joki *Кувьженьга* (Kouda) < saN. *guvžá* ’taimen’ tai *kuovsi* ’yksivuotias majava’ (Salo 2000: 28); puro *Чутинка* > (karj. *Čuupinka*) (Čuuppa, Kieretti) < saK. *čuöppöš* ’lahdenpää’.

Kolmanteen ryhmään voidaan lukea kuuluviksi ne paikannimet, joiden nimivartaloihin -nkV/-ngV-johdin on voinut liittyä jo ennen nimenmuodostusta. Toisin sanoen paikannimissä esiintyy jokin karjalan kielessä tavattavista -nkV/-ngV-loppui-

15 Vastaavaa nimien ryhmittelyä on käytetty A. Räisänen (2003) ja E. Kiviniemen (1980) tutkimuksissa.

16 Saamelaisasutuksesta Karjalassa, sekä saamelaisen ja itämerensuomalaisen kerrostuman erottamista koskevasta ongelmasta ks. tarkemmin Kuzmin 2010: 225–231, Kuzmin 2007: 21–29.

sista appellatiiveista: *Hemmunkijoki* (Luusalmi, Uhtua) ← *hemmungane* 'mesimarja'; *Juomingilammit* ja *Juominginoja* (Jyskyjärvi) ← *juominga* 'juolukka', *Maininkajärvi* ja *Maininkijoki* (Akkala) ← *mainink/a*, *-i*, *-o* 'pitkä loiva aalto'. Samalla eräiden yllä mainittujen paikannimien epäselvän syntymotivaation takia ei ole täysin selvää, koostuvatko paikannimet valmiista appellatiivista vai ovatko ne vain homonyymisiä appellatiivien kanssa.

Viimeinen ryhmä edustaa paikannimiä, joissa voidaan suhteellisen suurella todennäköisyydellä havaita itämerensuomalaisia nimivartaloita. Mutta samoin kuin edellisessäkin ryhmässä, myös tässä tapauksessa eräille niistä ei löydy täysin tyydyttävää selitystä sen suhteen, mikä on voinut olla paikannimen syntyedellytys. Tämä ryhmä on melko laaja ja muodostaa kolmanneksen *-nkV/-ngV*-johtimellisista paikannimistä. Esimerkkeinä voivat olla seuraavat paikannimet:

Gul'l'unganvuara (Lubasalmi, Porajärvi), vrt. *gul'l'u*, *kul'l'u* 'notkelma', koski *Juumingivirda* (Kagara, Viččataipale), vrt. *juuma* 'syyvennys joessa', järvi *Kalmungi* (Sellinkylä, Puadene), vrt. *kalma* 'hauta', *Kudringilambi* (Jyskyjärvi), vrt. ? *katru* 'syvennys vesistöissä' (Kiviniemi 1990: 78), *Kuuksinkolammit* (Lohilaksi, Kiestinki), vrt. *kuukso* 'kuukkeli', *Kuuzingijärvi* (Kiimasjärvi, Rugajärvi), vrt. *kuuzi* 'kuusi', *Kylmengijärvet* (Sellinkylä, Puadene), vrt. *kylmä*, järvi *Lemengi* (Viččataipale), vrt. *lemi* 'lieju', *Lepongilammit* (Puanajärvi), vrt. *lepo*, *Limingansuo* (Lezola, Voijärvi), vrt. *lima* 'siimapalpakko' (Räisänen 2003: 70), *Lozungo-oja* (Kuuziniemi, Rugajärvi), vrt. *lozo* 'vetinen alava paikka', joki *Oulunga* (Voijärvi), vrt. *oulu* 'kevättulva', *Punangojärvet* (Kagara, Viččataipale), vrt. *puna* 'vesipyörre', järvi *Suarvanki* (Uhtua), vrt. *suarva* 'saukko', *Suksingojärvi* (Semšijärvi, Mändyselgä), vrt. *suksi* 'suksi', *Užmangisuo* (Užmana), vrt. *užma* 'höyry, sumu', *Užvangivuara* (Piebjärvi, Voijärvi), vrt. *užva* 'huurre', *Viččankijärvi* (Kiimaisjärvi, Pistojärvi), vrt. *vičča* 'vitsa', *viččikkö* 'pensaikko', *Viijankijärvi* (Kivijärvi, Vuokkiniemi), vrt. *viita* (gen. *viijan*) 'tiheä kuusikko', järvi *Ypänki* (Tollonjoki, Vuokkiniemi), vrt. *yppä* (gen. *ypän*), *ypäkkä* 'ylännepaikka', pelto *Варзанка* (Njuhča) vrt. *varza* 'varsa'.

Käsiteltävien paikannimien itämerensuomalaisen taustan todennäköisyys on eräissä tapauksissa hiukan korkeampi, sillä *-nkV/-ngV*-loppuisten nimien läheisyydessä on samavartaloisia mutta johtimettomia paikannimiä. Esimerkiksi Nurmilahden kylän tienoilla Levenki-järven luona on suurempi Leviejärvi ja lähellä Pizmalahtea Lepungijärveen virtaa Lepänoja-niminen puro. Myös objektiiviset maantieteelliset olosuhteet voivat auttaa tutkijaa nimen tulkinnessa. Näin esimerkiksi Tunkuan pitäjässä on tallennettu Kuuzengijogi-nimisen joen nimitys, joka nimioppaiden mukaan virtaa sakeassa kuusikossa. Tämän tiedon valossa ei olekaan uskallettu yhdistää nimi kuusi-appellatiiviin.

Kaikki yllä mainitut paikannimet todistavat mielestäni siitä, että näissä tapauksissa ollaan tekemisissä suffiksaation kanssa. Tähän seikkaan viittaa hyvin vahvasti sekin, että on olemassa suuri joukko paikannimiä, joissa edellä esitetyt nimivartalot esiintyvät ilman *-nkV/-ngV*-johdinta, joko sellaisenaan tai muiden paikannimisuffiksien kanssa, vrt. *Gul'l'umägi* (Kuudamolaksi, Porajärvi), *Kul'l'unranda* (Kirvesvuara, Puadene), *Kalmajärvi* (Kurenkylä, Puanajärvi), *Kuuksolambi* (Kokora, Puanajärvi), *Kuuzijärvi* (Pölkkyä, Puadene), *Kylmäjärvi* (Akonlaksi, Kontokki), *Lemijogi*

(Juustjärvi, Porajärvi), *Losolampi* (Tuhkala, Pistojärvi), *Oululaksi* (Korbiniemi, Rugajärvi), *Punalampi* (Haikola, Uhtua), *Suksiselgä* (Prokkola, Puadene), *Suarvajärvi* (Jyskyjärvi), *Usmajoki* (Haikola, Uhtua), *Uzmaoski* (Uzmana), *Varsansuo* (Hämehenkylä, Pistojärvi), *Viččalambi* (Lindujärvi), *Viidajärvi* (Luzma, Rebola), *Viijanjogi* (Semsjärvi, Mändyselgä), *Ypäyzojat* (Suopassalmi, Jyskyjärvi).

-nkV/-ngV-loppuiset etymologisesti hämärät nimivartalot elävät myös Karjalan nimistössä rinnakkain sekä johtimettomien että muiden suffiksien avulla muodostuneiden nimivarianttien kanssa, vrt. järvi *Čiprinki* – *Sipretinjärvi* (Čiprinki, Oulanka), *Kuatrankioja* – *Kuatrakkivuara* (Haikola, Uhtua), *Kurtankioja* (Jyskyjärvi) – *Kurtansuo* (Pirttijärvi, Viččataipale), *Kurtinvuara* (Kivijärvi, Vuokkiniemi), *Möllängilambi* (Čirkkakemi, Jyskyjärvi) – järvi *Mölläkkä* (Kostamus, Kontokki), joenhaara *Orengivengi* (Suopassalmi, Jyskyjärvi) – *Orensuo* (Vengivuara, Puadene), *Orjangilambi* (Suopassalmi, Jyskyjärvi) – *Orjasvuara* (Haikola, Uhtua), *Orja(n)lambi* (Strahvila, Puanajärvi), luoto *Пундулка* (*Pon'goma*) – lahti *Punduni* (Jolmani, Viččataipale), *Puntamojärvet* (Sohjanansuu, Oulanka), *Puulonkinlakši* (Puulonki, Kieretti) – saari *Пулонец* (**Pu(u)lonči*) (Vienanmeren etelärannikko), koski *Rievinki* (Pistojärvi) – lahti *Rievenči* (Lohilahti, Kiestinki), järvi *Suulanki* (Mikkola, Uhtua) – *Suuluasuari* (*Suuluasuari*, Rebola), järvi *Tipingä* (Kuuziniemi, Rugajärvi) – asutus *Тупиницы* (Tipinitsi, Äänisniemi), *Ulmangijärvi* (Sarviniemi, Viččataipale) – *Ulmajoki* (Vuarakylä, Kiestinki), *Uarinkisuari* – *Uarinčiranta* (Kostovuara, Oulanka), järvi *Vojangi* (Suopassalmi, Jyskyjärvi) – koski *Vojačču* (Vojačču, Vuigajärvi), järvi *Vuotangi* (Jekko, Rugajärvi) – *Vuotanjärvi* (Himola, Porajärvi).

Siten on mahdollista olettaa, että formantti on rajoittunut ainakin alkuvaiheessa lainanimien morfologiseen adaptaatioon. Myöhemmin se on kehittynyt karjalaisessa nimistössä vesistönnimimalliksi, eli päätte osoittaa ensinnäkin, että kyseessä on paikannimi ja sen tarkoite kuuluu vesistöihin. Täten osa -ngV-päätteisistä nimistä on Karjalassa mitä ilmeisimmin suhteellisen nuoria.

Mainittakoon samalla, että kaksiosaisien nimien rinnalla Karjalan nimistössä käytetään sellaisiakin paikannimiä, joiden perusosa on korvattu käsiteltävällä johdoksella, vrt. *Čiepingi* = *Čieppijärvi* (Kurenkylä, Puanajärvi), *Dualingo* (pelto) = *Dualinoja* (Suigujärvi), *Suulanki* = *Suuluajärvi* (Mikkola, Uhtua), *Vojangi* = *Voijärvi* (Suopassalmi, Jyskyjärvi), *Kolhanki* = *Kolhanjoki* (Latvajärvi, Vuokkiniemi).

Kiinnostavaa on sekin, että monet käsiteltävää tyyppiä edustavat paikannimet sijaitsevat lähellä toisiaan, mikä viittaa nähtävästi siihen, että nimet on muodostettu analogisesti. Näin ollen voidaan olettaa, että noiden paikannimiryhmien synty on ollut sidoksissa joskus -ngV/-nkV-produktiiviseen paikannimijohtimeen (vrt. Kiviniemi 1980: 336), jota voitiin käyttää alun perin vierasperäisten paikannimien mukauttamisessa omaan nimistösystemiin. Vrt. *Čolmanki(järvi)*, *Kuatrankioja*, *Luostanki(joki)*, *Punankijärvi* (Haikola, Uhtua); joenhaara *Orengivengi*, *Orjangilambi*, *Vojangi(järvi)* (Suopassalmi, Jyskyjärvi).

Edellä mainitun kaltaisten tapausten rinnalla on kuitenkin mahdollista esittää eräitä muitakin -nkV/-ngV-johtimen alkuperän tulkintoja. Esim. uudisasukkaat olisivat voineet siirtää joitakin tämäntyyppisiä nimiä Karjalaan kotiseuduiltaan jo valmiina malliniminä. Siirrynnäisnimenä voisi pitää esim. Itä-Vienassa Lezolan tienoilla

tallennettua *Limingsansuo*-nimeä. Siirrynnäisalkuperää tukee mielestäni se, että juuri Suomessa on melkoinen määrä (50) *Liminka*-/*Limingan*-alkuisia paikannimiä (NA). Vastaava tapaus on nähtävästi myös Keski-Karjalan länsiosassa Luzman kylän lähellä sijaitseva Kujanginiemi, koska viereisellä Suomen alueella lähellä Nurmeksen kaupunkia on olemassa kaksi samannimistä järveä. Sitä paitsi samankaltaisia nimiä on tiedossa myös muualla nyky-Suomessa. Karjalassa kumpikin yllä mainittu paikkanimi esiintyy vain kerran.

Anningisoja Tihverillä (Kotkadjärvi), *Urpangalaksi*-lahden nimi lähellä Piäkönientä (Rugajärvi) ja *Tipingä*-järven nimi Kuuzinimen ympäristössä (Rugajärvi) saattavat olla myös henkilönnimikantaisia, vrt. Nenoksassa vuonna 1581 mainittu Pavel Ortemjev Урпанроика (Павел Ортемьев сын Урпин) (ASM II: 156) ja kylä *Tipinici* (Титиницы) Äänisniemellä. Viimeiksi mainittu on muodostettu venäläisen *-ицы*-johtimen avulla, jota on käytetty aikoinaan nimenomaan itämerensuomalaisten *-la*-loppuisten esikristillisten henkilönnimien mukauttamisessa slaavilaiseen nimistösystemiin (Mullonen 2002: 86–87). Mainittakoon, että suomalaisessakin tutkimuksessa on pohdittu eräiden *-nkV*-/*-ngV*-aineksen sisältävien paikkanimien mahdollista henkilönnimikantaista alkuperää: vrt. esim. *Aninkainen*, *Hyvinkää* (Kiviniemi 1980: 334) ja *Anunki*, *Himanka* (Räisänen 2003: 15).

Toista alkuperää voivat olla käsiteltävän mallin yhteyteen kuuluvat nimet lyydin puhuma-alueella. Yksi niistä (*Uslonkujogi*¹⁷) on tallennettu karjalaisten asuma-alueen eteläosassa eli *-nkV*-/*-ngV*-pääarealin ulkopuolella. Niinpä vaikuttaa ilmeiseltä, että äänteellisestä samankaltaisuudesta huolimatta nimellä ei ole mitään yhteistä *-nkV*-/*-ngV*-suffiksin sisältävien nimien kanssa. Ilmeisesti joen nimessä piileskeleekin venäjänkielinen *Усланка*-nimi, joka palautuu **Устьлонка*-muotoon ('Lonkajoensuu'). Keskilyydiläisen *Viningä*-puron nimessä (Peldoine, Pyhäjärvi) on Irma Mullosen mielestä voinut tapahtua *-nda*-/*-ndä* / *-nkV*-/*-ngV*-johtimien vaihto¹⁸ (suullinen tiedonanto). Toisaalta kylän tienoilla on tallennettu myös toinen *-ngV*-loppuinen paikkanimi: vrt. *Ulango-oja*. Samalla Munjärven kunnassa tiedetään nurmi *Puilingo* (Šuskenkylä). Täten yllä mainitut paikkanimet todistavat mielestäni, että *-ngV*-päätteiset nimet ovat tuttuja myös lyydiläisnimistöille.

Osa nimistä on voinut mielestäni päästä karjalaiseen nimistöön venäläisen *-н(ь)гV*-päätteisen nimistömallin kautta. Tämä vakiintui pääasiassa Vienan pohjoisosassa olevien virallisten kylien nimityksissä. Tästä syystä voidaan karjalaisten keskuudessa tavata sekä omaperäisiä että venäläisiltä lainattuja nimimuotoja: vrt. *Jolmanki* (< *Ёлманга*) = *Jolmoni* (Jolmoni, Viččataipale), *Kormanka* (< *Корманка*, *Корманьга*) = *Kormani* (var. *Kormohonkylä*) (Kormani, Oulanka), *Sohjanka* (< *Софьянга*) = *Sohjanansuu* (Sohjanansuu, Oulanka), *Čuupinka* (< *Чупинка*) = *Kotijoki* (Čuuppa, Kieretti).

17 Tätä esimerkkiä ei ole leviämiskartalla.

18 Irma Mullosen ajatus lienee jossakin määrin paikkansapitävä, kun on olemassa tapauksia, joissa tiedetään *-ngV*-/*-ndV*-suffiksien vaihtelua: esim. *Korungikangaz* (Ignoilu, Suojärvi) = *Korundikangaz* (Veskelys, Siämäjärvi), vrt. myös Suomessa *Rasvangi* = *Rasvanto* (Pirinen 1988: 300).

7. -нга/-ньга-johdin venäjänkielisessä nimistössä

Karjalan nykyisessä venäjänkielisessä nimistössä esiintyy 16 käsiteltävään tyyppiin kuuluvaa paikannimeä (NTA IJALI), joista suurin osa on tallennettu Vienanmeren rannikolla tai sen välittömässä läheisyydessä olevilla manneralueilla.

Venäjänkielisessä nimistössä samoin kuin karjalaisilla alueilla -нга/-ньга/-нка-johtimen alkuperä voi olla monenlainen. Tieteellisessä kirjallisuudessa on jo pitkään käyty polemiikkia -нга/-ньга-johtimen alkuperästä Pohjois-Venäjän nimistössä. Ensimmäisenä tyypin olemassaoloon kiinnitti huomiota jo A. H. Vostokov (1812). Sitten A. J. Sjögren (1832) ja häneen littyen M. A. Castrén (1844) esittivät, että kyseessä on suomalais-ugrilaisista kielistä peräisin oleva suffiksi, joka syntynyt venäjän kielessä (*joki >) *ga* -päätteisten nimien pohjalta. Hieman myöhemmin D. Europaeus (1868, 1874) systematisoi tähän tyyppiin kuuluvia nimiä laajalta alueelta. Hän vertasi niitä hantin sanaan *jŋk* 'vesi' ja piti -n(')gV-tyyppiin kuuluvia nimiä osoituksena obinugrilaisien kansojen varhaisemmasta, laajasta levinnäisyydestä Pohjois-Euroopassa. Europaeus vertasi tyyppiin kuuluvia venäläisnimiä myös Suomen -nkV-päätteisiin nimiin, joiden hän oletti olevan yhteistä alkuperää näiden kanssa. Kalima (1935: 133) puolestaan oletti, että -nga-aines oli venäjässä elävä ("usein käytetty") nimenmuodostussuffiksi ja huomautti samalla, että tyyppiin kuuluvia nimiä on saatu venäjään sekä saamesta ja itämerensuomalaisista kielistä että muista lähteistä.

A. I. Popov (1965) oli sitä mieltä, että ainakin joissain tapauksissa formantti olisi syntynyt suomalais-ugrilaisen genetiivin tunnuksen *n:n* esiintyessä jokea merkitsevän sanan edellä. Saman vertauksen esitti sittemmin myös Helinski (2006). B. A. Serebrennikov (1966) puolestaan huomautti tätä vastaan olevan epätodennäköistä, että näin suuri määrä joennimiä sisältäisi genetiivissä olevan määritteen (vrt. myös Matvejev 2007: 12–14). Itse Serebrennikov oli Europeuksen kannalla. Saarikiven mukaan ainakin yksittäistapauksissa Popovin esittämä ajatus lienee paikkansapitävä, mikä sekin viittaa siihen, että -nga-päätteisiä nimiä ei tule tarkastella yhtenäisenä etymologisena ryhmänä (Saarikivi 2003: 76).

A. K. Matvejev (1970: 264) on huomauttanut tyyppiin kuuluvien nimien laajan levikin viittaavan siihen, että -nga-aines on peräisin nykyisiä suomalais-ugrilaisia kansoja varhaisemmalta suomalais-ugrilaiselta väestöltä, joka olisi assimiloitunut osin nykyisiin suomalais-ugrilaisiin kansoihin, osin venäläisiin. A. K. Matvejev (2001) on esittänyt, että kyseessä olisi vanha suomalais-ugrilainen jokea merkitsevä maastoappellatiivi, ja on verrannut formanttia marin *eŋer* 'joki'-sanaan, jossa sananloppuinen -r selittyy johtimeksi.

J. Saarikiven mukaan Matvejevin ajatus vanhasta suomalais-ugrilaisesta vesistötermistä, joka olisi säilynyt -n(')ga-päätteisissä nimissä, tuntuu periaatteessa uskottavalta. Siihen viittaavat tyypin kytkeytyminen tiiviisti vesistöihin, sen laaja levikki ja paralleeleiksi sopivien appellatiivien puuttuminen nykykielistä. Tulee kuitenkin pitää mielessä, että kyse on lähinnä tyypin alkusynnystä: myöhemmin -nga-nimiä on kyllä syntynyt muistakin lähteistä. Saarikivi arvelee samalla, että Matvejevin oletta-

mus *-nga*-nimien korkeasta iästä ei kaikilta osin pidä paikkaansa. Hänen mukaansa *-n(′)ga*-päätteisestä mallista on tullut vierasperäisten vesistönnimien morfologisen adaptaation malli, jolla ei ole enää kovinkaan paljon tekemistä nimien äännerakenteen substituoinnin kanssa. Siten suuri osa Pohjois-Venäjän *-n(′)ga*-päätteisistä nimistä onkin selvästi syntynyt melko myöhään (Saarikivi 2003: 77).

Saarikivi huomauttaa myös, että pelkän formantin sisältävien nimien puute viittaa siihen, että *-n(′)ga*-aineuksen taustalla on joko substraattikielinen johdinaines tai joissakin tapauksissa sijapäätteen tai johdinaineuksen ja maastoappellatiivin yhdistelmä. Jos Popovin ajatus genetiivin tunnuksen ja jokea merkitsevän maastoappellatiivin yhtymästä hylätään *-n(′)ga*-nimien alkuperän selityksenä pääosassa tapauksista, kyseen tulisi suomalais-ugrilaisella taholla lähinnä vanha **-ńće*-johdinaines, johon jo Kiviniemi (1980) on suomen *-nkV*-nimien yhteydessä viitannut (Saarikivi 2003: 77).

Täten on mahdollista todeta, että puolentoista vuosisadan kuluessa on muodostunut käsiteltävän suffiksin kolme päätulkintaa, joita voidaan nimittää terminologiseksi (eli perusosaiseksi), suffiksaaliseksi ja genetiiviseksi (Matvejev 2007: 12).

Karjalan venäjänkielisillä alueilla samoin kuin itämerensuomalaisessa nimistössä suffiksia voitaisiin ensin käyttää mallina, jonka avulla venäjänkielinen väestö on mukauttanut vieraskielisiä paikannimiä. Esimerkiksi voidaan tuoda muutama paikannimi: *Кувженьга*-joki Koudan seudulla, *Варзанга*-pelto Njuhčassa ja *Масленга*-niminen järvi Kuarnisjärven kylän ympäristössä (Vičcataipale). Ensimmäisessä tapauksessa nimivartalo palautuu nähtävästi saamenkieliseen appellatiiviin saN. *guvža* 'taimen'. Njuhčan kylässä sijaitseva *Варзанга*-pelto on melko suurikokoisen *Коничек*-nimisen kiven vieressä. Kiven nimi on ilmeinen käännöslaina karjalaisesta nimestä (vrt. ka. *varza*, ven. *коничек* 'varsa'). Viimeinen tapaus *Масленга* on verrattavissa karjalaiseen paikannimen muotoon *Muaseläisjärvi*, joka esiintyy ilman *-nkV/-ngV*-johdinta. Sitä paitsi ei voi sulkea pois mahdollisuutta, että venäjänkielisissä paikannimissä käsiteltävä suffiksi voi olla substraatinimen osa, jolla oli nimen alkuperäiskielessä vielä jokin funktio.

Edellä mainittuun ryhmään kuuluu nähtävästi muutama Vienan Karjalan pohjoisosassa sijainnut kylänimikin: esim. *Jolmoni – Ёлманга* (Jolmoni, Vičcataipale), *Kormani* (var. *Kortohonkylä*) – *Корманьга* (var. *Корманка*) (Kormani, Oulanka), *Sohjanansuu – Софьянга* (Sohjanansuu, Oulanka), *Tuavo – Таваньга* (var. *Тавеньга*) (Tuavo, Oulanka). Toisaalta herääkin kysymys, olisiko mahdollista, että venäjänkielisten nimien muodot olivat lainattuja karjalaista edeltävästä lähteestä, esimerkiksi saamesta?

Kesäjoen kylänosan nimitys *Kesten'ga* on nähtävästi karjalaisten uudisasukkaiden Vienanmeren rannalle jo valmiina mallina Kiestingin volostista siirtämä. Tämän puolesta puhuu mielestäni sekin, että sen asukkaiden joukossa tavataan sukunimiä *Югаров* ja *Лошкин*, jotka ovat asuneet myös Kiestingin volostin Kiisjoella: vrt. *Jukaraiset* > *Югаров* ja *Loškaiset* > *Лошкин*. Toisaalta, *Kesten'ga*-nimen olivat voineet antaa kylän venäjänkieliset kanta-asukkaat juuri Kiestingin volostista muuttaneiden asukkaiden entisen elinpaikan nimen mukaan.

Pon'gaman kylästä tallennettu saaren nimi *Юзминги* (*Juzmingi*) on selvä venäläisiä edeltävän väestön jälki Vienanmeren rannikolla. Muodoltaan nimi on nähtävästi

karjalainen, mistä kertoo juuri karjalaisnimistölle tyypillinen -ngi-johtimen muoto. Sisällöltään saaren nimi jää kuitenkin hämäräksi.

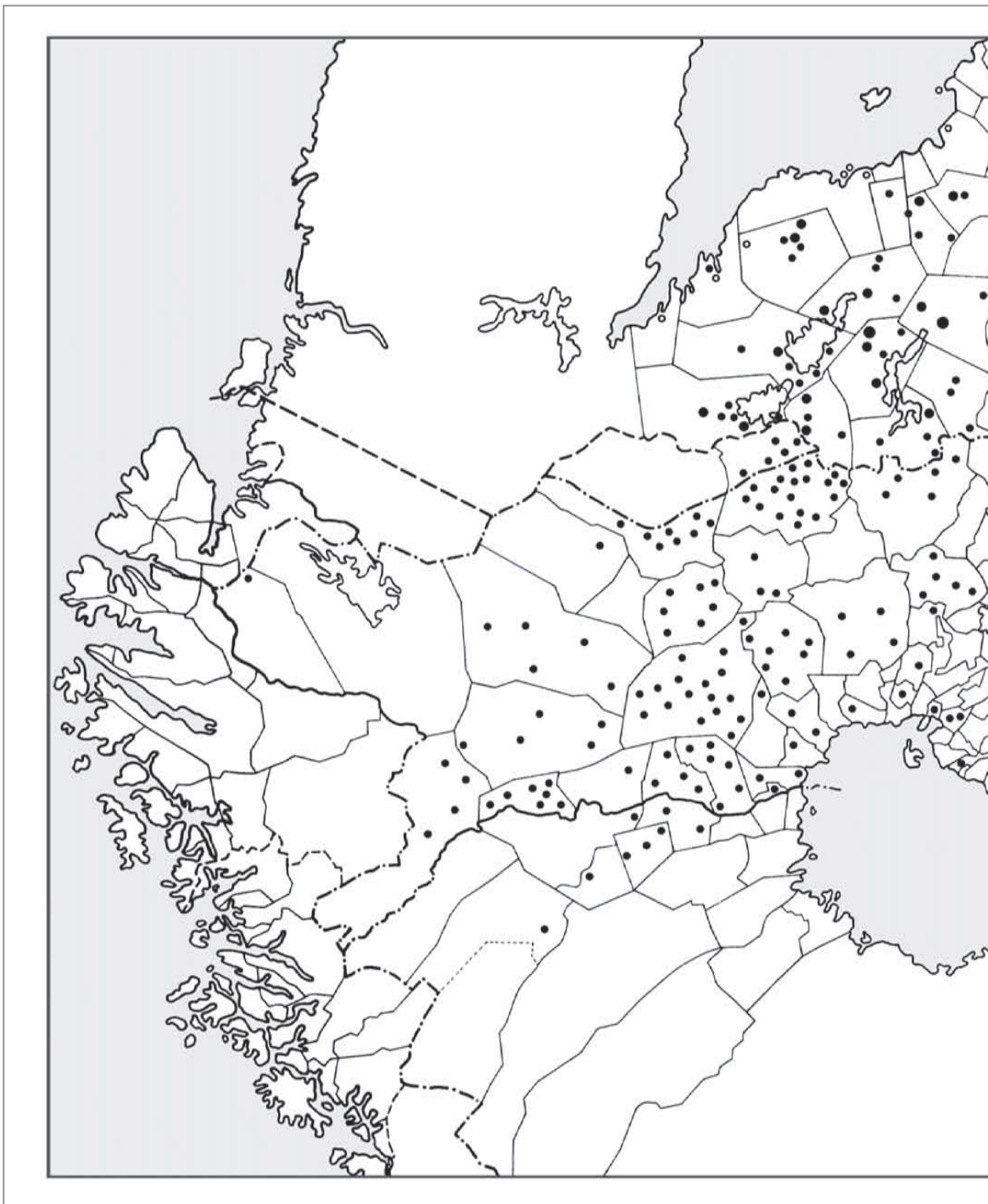
Верхенга (*Verhenga*) -nurmen nimen (Jondoguba, Sumozero) liittyminen tähän nimityyppiin on epävarmaa, koska kyseessä on nähtävästi muoto **Верх-Ёнга* (*Ylä-Jonga*), joka kielii nurmen sijainnista *Jonga*-nimisen joen yläjuoksulla. Tässä tapauksessa *Verhenga*-nimellä ei ole mitään yhteyttä -n(')ga-loppuisiin paikannimiin.

Venäläisessä nimistöissä on olemassa vielä muutama -nkV/-ngV-loppuinen nimi, joiden alkuperästä on tällä hetkellä vaikea sanoa mitään varmaa. Niiden joukossa on esimerkiksi joki *Маленьга* (Njuhča), metsikkö *Пузенга* (Kuivaniemi, Sorokka), luoto *Пундинка* (Pon'goma), saari *Роганка* (Jukova, Sumposad), joki *Рязанка* (Danilovo, Vuigajärvi), saari *Чаванка* (var. *Гаванка*) (Njuhča), kannas *Чаменьга* (Äänisniemimaa). Toisaalta ei voi sulkea pois mahdollisuutta, että osa yllä mainituista nimistä ei edusta käsiteltävää mallia, vaan ne on muodostettu venäläisen deminutiivisen -ka-johtimen avulla, jolla tietenkään ei ole mitään tekemistä -ngV/-nkV-tyypin kanssa.

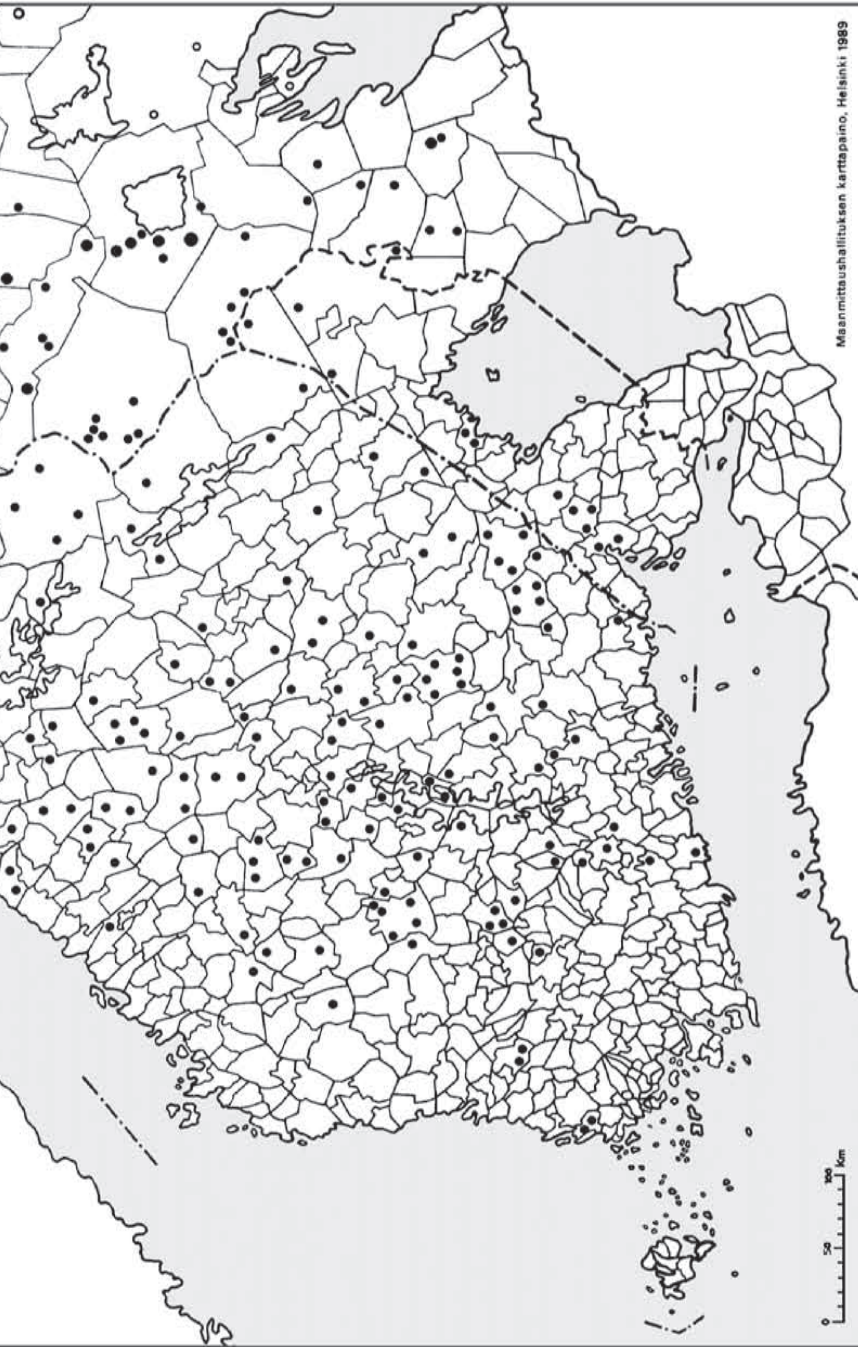
8. -ngV/nkV/-ngal/-ngga-tyypin leviämisareaalista Karjalassa

-ngV/-nkV-tyypin leviämiskartta osoittaa¹⁹ (kartta 2), että Karjalassa tyyppi on suosittu pääasiassa varsinaiskarjalaisten murteiden leviämisalueella, mikä vuorostaan voi olla todisteena siitä, että nimeämismalli on voinut syntyä juuri varsinaiskarjalaisten keskuudessa. Samalla avoimeksi jää kuitenkin kysymys johdinaineksen synnystä Karjalassa. Ei ole aivan selvä, oliko käsiteltävä suffiksiaines karjalaisten lähtöseuduiltaan (Laatokan Karjalasta) tuoma 1400-/1500-luvun vaihteessa vai onko se syntynyt vasta nykyisessä Karjalassa? Kartalta nähdään, että karjalaisten sydänalueilla malli ei ole nimistöissä kovin suosittu. Esimerkiksi Suomen Raja-Karjalan nimistöissä tiedetään vain seisemän -ngV-formantin sisältävää karjalankielistä paikannimeä, vrt. *Bulunki* (särkkä) (Liusvaara, Ilomantsi), *Ellinginlahti* ja *Ellingilambi* (Vaaksaus, Suojärvi), *Kuljungi* (mäki) (Ilomantsi), *Vieksingijärvi* (Vieksinki, Korpiselkä), *Korungi* (kangas), *Korunginpuro* (Ignoilu, Suojärvi). Tämä tosiasia viittaa mahdollisesti siihen, että mallin suosio liittyy nähtävästi jo Käkisalmen läänistä poismuuton jälkeiseen aikakauteen. Toisaalta -ngV/-nkV-loppuisia paikannimiä on tallennettu niiden varsinaiskarjalaisten asuma-alueella, jotka ovat muuttuneet Leningradin alueen itäosaan Tihvinän seudulle 1600-luvun puolivälissä: vrt. *Kivenkisuo* < *kivi* + *-nki*, *Närienkinurmi* < *näre* + *-nki*. Mainittakoon tässä yhteydessä myös *Sääminki*-paikannimi, joka on mainittu ensimmäisen kerran vuonna 1364 karjalaisen Savolaksi-kihlakunnan alueella muodossa *Semingasala* (Lappalainen 1970: 191). Tämä alue oli luovutettu Ruotsille vuoden 1323 rauhansopimuksen mukaan, mikä vuorostaan todistaa käsiteltävän johdinaineksen mahdollisen olemassaolon jo karjalaisten sydänalueella ja sen käytön uusien paikannimien muodostuksessa uusilla asuma-alueilla.

19 Leviämiskartalle ei ole merkitty *Alango-/Alanko-*, *Karango-/Karanko-* ja *Ylängö-/Ylänkö-* alkuisia paikannimiä.

Kartta 2. -ngVI-nkV-tyypin levikkikartta.

Maanmittauslaitoksen karttapaino, Helsinki 1989

-ngV, -nkV // -H(b)ra, -Hka-nimet

- - 1 nimi
- - 2-3 nimeä
- - 4- nimeä
- -H(b)ra/-Hka

Suomen nimet: Kiviniemi 1980: 335

Karjalan venäjänkielisessä nimistössä *-ньга/-нка*-johtimellisia paikannimiä tavataan pääasiassa nykyisen Karjalan itäosassa eli Vienanmeren rannikon ja sen rajaseudun nimistössä. Sen ulkopuolella ainoa esiintymä on olemassa vain Äänisniemellä niemi *Чаменьга* (*Čamen'ga*). Edellä oli jo mainittu, että käsiteltävään tyyppiin kuuluvat paikannimet puuttuvat kuitenkin Karjalan kaakkoisosista (ks. ylempänä). Täten venäjänkielisten nimien leviämisen perusteella on mahdollista todeta, että ne kaikki mahtuvat 1500–1600-luvun karjalaisen asuma-alueen rajojen sisäpuolelle.

Toisaalta kysymys karjalankielisten ja venäjänkielisten nimien yhteisistä juurista jää toistaiseksi ratkaisemattomaksi. *-ньга*-tyyppi on nimittäin laajasti edustettu Luoteis-Venäjän nimistössä. Tämän areaalin pääleviämisalue sijaitsee Suhonan sekä Vienan- ja Äänisjoen välissä (Matvejev 2007: 42, 269). Ei voikaan sulkea pois mahdollisuutta, että Karjalan itäosan (mm. Vienanmeren kaakkoisrannikon) paikannimet ovat yhteisen Luoteis-Venäjällä olevan areaalin jatkoa. Toisin sanoen niiden leviäminen voi olla sidoksissa asutusvirtaan, joka on ulottunut idästä²⁰ Vologdan alueella sijaitsevilta Valkeajärven tienoilta Vienanmeren vesistöalueelle (kartta 3).

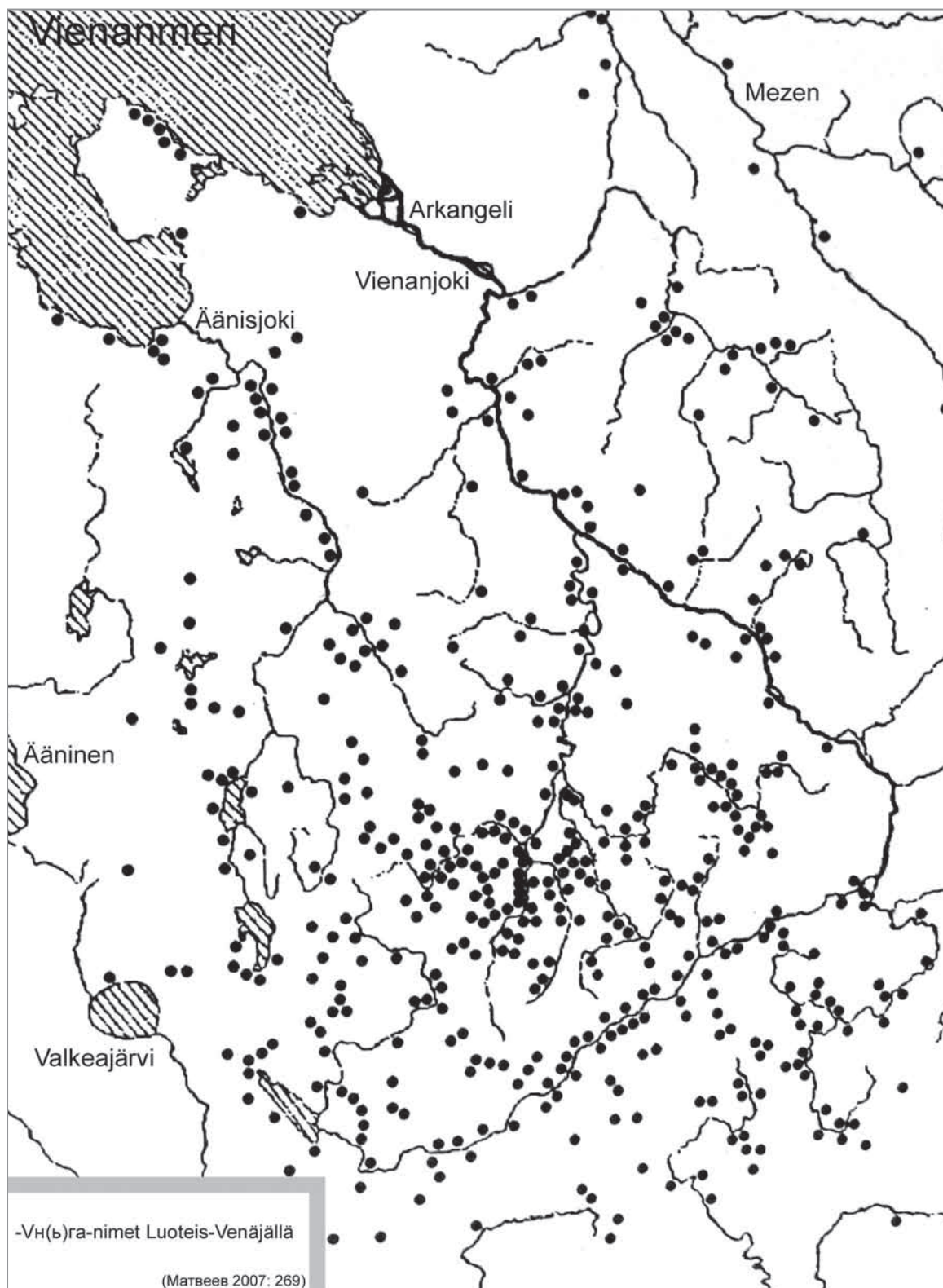
9. Lopuksi

Lopuksi mainittakoon vielä kerran, että *-ngV/-nkV*-mallilla Karjalassa on melko tarkka areaali, joka on käytännöllisesti katsoen identtinen varsinaiskarjalan murteiden leviämisen alueen kanssa. Tämä tosiasia vuorostaan voi todistaa siitä, että Karjalassa malli on voinut syntyä varsinaiskarjalaisten keskuudessa. Mainittakoon edelleen, että tyyppin pääareaali keskittyy Vienan Karjalan keskiosiin. Etelään ja kaakkoon mentäessä johdinaineksen käyttö nimistössä vähenee. Pääareaalin ulkopuolelta löytyy vain kahdeksan tätä mallia edustavaa paikannimeä: viisi niistä on tallennettu livviläisten ja neljä lyydiläisten nimistössä. On mahdollista, että ne viittaavat varsinaiskarjalaisiin vaikutteisiin, jotka ovat ulottuneet jossakin vaiheessa etelämpänä asuvien karjalaisien (itämerensuomalaisten) asuma-alueisiin. Toisaalta, käsiteltävän johtimen alkuperä ainakin lyydin nimistössä voi olla jossain määrin toisenlainen.

-нга/-ньга-nimeämismalli ei ole levinnyt laajalle Karjalan venäjänkielisessä nimistössä. Jääkin avoimeksi kysymys karjalaisen ja venäläisen johdinaineksen mahdollisesta yhteisestä alkuperästä. Samaan aikaan paikannimien *-ngV/-ньга/-нка*-leviämisareaali osoittaa, että nykyisen Karjalan nimistössä on selvä areaalinen oppositio Karjalan kaakkoisosan (josta malli puuttuu) ja sen naapurialueiden välillä. Näin ollen areaalilla on selkeä etnokieellinen tausta, joka mielestäni antaa mahdollisuuden liittää kuitenkin molemmat tyypit yhteen.

-ngV/-nkV-suffiksisten nimien muodostaminen on saattanut olla Karjalassa melko produktiivista jo kauan. Tästä todistavat 1500–1600-luvun asiakirjat, joissa käsiteltävä tyyppi esiintyy toistuvasti. Kuten yllä on mainittu, nykyisessä Karjalan

20 L. Hakulinen toteaa, että käsiteltävän johtimen vastineita tavataan suomalais-ugrialaisten kielten permiläisen haaran deminutiivisten sananmuodostussuffiksien joukossa (Hakulinen 1968, 113, 174). Tämä tosiasia voikin viitata itämerensuomalaisen *-ngV/-nkV*-aineksen ja venäläisen *-ньга*-formantin yhteiseen alkuperään.

Kartta 3. -Vn(ь)ra-tyyppin levikki Luoteis-Venäjäällä.

nimistöissä malli on suosiossa pääasiassa varsinaiskarjalaisten murteiden alueella, jossa voidaan laskea olevan 115 *-ngV/nkV*-loppuista paikannimeä tai nimiryvästä. Mainittakoon samalla, että kaksiossaisten nimien rinnalla usein Karjalan nimistöissä käytetään sellaisia paikannimiä, joiden perusosa on korvattu käsiteltävällä johdoksella ja että monet tätä tyyppiä edustavat paikannimet sijaitsevat lähellä toisiaan, mikä viittaa nähtävästi siihen, että osa niistä on muodostettu analogisesti. Näin olleen voidaan olettaa, että käsiteltävän paikannimiryhmän synty on ollut sidoksissa tiettyinä menneisyyden aikakautena produktiiviseen *-ngV/-nkV*-paikannimijohtimeen, jota käytettiin alun perin vierasperäisten paikannimien mukauttamisessa omaan nimistösystemiin. Itse itämerensuomalainen *-nkV/-ngV*-paikannimijohdin on voinut saada alkunsa ainakin osassa nimiä kantasaamelaisesta **-ńće*-deminutiivijohtimesta, joka on säilynyt nähtävästi muutamassa Karjalan paikannimessä (esim. *Rievenčilaksi*, *Uarinčiranta* ja *Rievinkijoki*, *Uarinkisuari*).

Yllä on jo mainittu, että *-nkV/-ngV*-aineiden sisältävien paikannimien alkulähteet voivat olla hyvin erilaiset. Osalla nimivartaloista on melko vakuuttavia saamelaisia tai itämerensuomalaisia tulkintoja, mutta suurin osa nimiä on tähän asti läpinäkyvämmä. Useissa tapauksissa on myös vaikeuksia määrittää, sisältääkö paikannimi *-nkV/-ngV*-loppuisen appellatiivin vai onko nimi muodostettu jo *-nkV/-ngV*-paikannimimallin mukaan.

Tarkasta areaalista huolimatta jää kuitenkin avoimeksi kysymys mallin synnystä Karjalan nimistöissä. Ei ole aivan selvää, oliko malli karjalaisten lähtöseuduiltaan tuoma vai onko se syntynyt ja tullut suositukseksi jo nykyisen Karjalan alueella.

Lyhenteet

ka.	= karjalan kieli	su.	= suomen kieli
sa.	= saamelaiskielet	ven.	= venäjän kieli
saK.	= koltansaame	vksm.	= varhaiskantasuomi
saN.	= pohjoissaame		

Lähdeluettelo

- Aikio, Ante 2007 : Ilomantsi. – S. Paikkala (toim.), *Suomalainen paikannimikirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Karttakeskus. 98.
- ASM I = *Акты социально-экономической истории севера России конца XV – XVI в. Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг.* Ленинград: Наука 1988.
- ASM II = *Акты социально-экономической истории севера России конца XV – XVI в. Акты Соловецкого монастыря 1572–1584 гг.* Ленинград: Наука 1990.
- Castrén, M. A. 1844: *Anmärkningar om Sawolotschesskaja Tshud.* – *Suomi*: 3–22.
- Chernäköva = Чернякова, И. А. 1998: *О чем не рассказал Элиас Леннрот... К истории края, где оказались сохранены и записаны эпические песни древнего народа.* Петрозаводск: Издательство Петрозаводского государственного университета.
- Chernäköva = Чернякова, И. А. 2003: *Панозеро и его обитатели: пять веков карельской истории. Панозеро: сердце Беломорской Карелии.* Петрозаводск: Издательство Петрозаводского государственного университета. 19–41.

- Evropeus = Европеус, Д. П. 1868: К вопросу о народах, обитающих в средней и северной России до прибытия славян. – *Журнал министерства народного просвещения* 139: 55–71.
- Evropeus = Европеус, Д. П. 1874: *Об угорском народе, обитавшем в средней и северной России, Финляндии и северной части Скандинавии до прибытия туда их нынешних жителей*. Труды II Археологического съезда 1871. Вып. 1, отд. IV. Санкт-Петербург: Издание Императорского Русского археологического общества.
- ГААО 1876 = Государственный архив Архангельской области // ф. 6, оп. 15, д. 37. Архангельский губернский статистический комитет. Список сельскохозяйственных угодий.
- GARK 1906 = Государственный архив Республики Карелия. Метрическая книга Ухтинского прихода 1906 года // ф. 25, оп. 23, д. 121.
- Nakulinen, L. 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.
- Naruzin, N. 1890: *Русские лопари. Очерки прошлого и современного*. Москва: Высочайше утвержденное товарищество скоропечатни А. А. Левенсонъ.
- Helimski = Хелимский, Е. А. 2006: Северо-западная группа финно-угорских языков и ее субстратное наследие. – *Вопросы ономастики* №3: 38–51.
- Kalima, J. 1935: Neuere Forschungen über baltisch-finnische und finnisch-slavishe Beziehungen. Zu dem westfinnischen Namen in Rußland. – *Zeitschrift für slavische Philologie*. Band XII : 131–145.
- KBC 1950 = *Книга большому чертежу*. Издательство Академии наук СССР. Москва – Ленинград.
- Kiviniemi, E. 1980: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – *Virittäjä* 84: 319–338.
- Kiviniemi, E. 1990: *Perustietoa paikannimestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja. 1–6*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1968–2005.
- Kuzmin = Кузьмин, Д. В. 2007: К проблеме формирования населения западного побережья Белого моря (по данным топонимии). – И. И. Муллонен (toim.), *Финно-угорская топонимия в ареальном аспекте*. Петрозаводск. 20–89.
- Kuzmin, D. 2010: Nimistö Vienan Karjalan asutushistorian lähteenä. – *Virittäjä* 104: 223–253.
- Lappalainen, Pekka 1970: *Itäinen Savo karjalaisen eräkulttuurin, matkoreittien ja rajaperinteen piirissä*. Jyväskylä: Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino.
- LMS = *Lyydiläismurteiden sanakirja*. Ainekset keränneet Kai Donner, Jalo Kalima, Lauri Kettunen, Juho Kujola, Heikki Ojansuu, Elvi Pakarinen, Y. H. Toivonen & E. A. Tunkele. Toim. ja julk. Juho Kujola. Lexica Societatis Fenno-Ugricae IX. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1944.
- Matvejev = Матвеев, А. К. 1970: *Русская топонимия финно-угорского происхождения на территории севера Европейской части СССР*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук (рукопись).
- Matvejev = Матвеев, А. К. 2001: *Субстратная топонимия Русского Севера. Часть I*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- Matvejev = Матвеев, А. К. 2007: *Субстратная топонимия Русского Севера. Часть III*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.

- MPIK = *Материалы по истории Карелии XII–XVI вв.* Петрозаводск: Государственное издательство Карело-Финской ССР 1941.
- Mullonen = Муллонен, И. И. 2002: *Топонимия Присвирья: проблемы этноязыкового контактирования.* Петрозаводск: Издательство Петрозаводского государственного университета.
- NA = Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Nickul, NA = *Karl Nickulin kokoelma.* Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NTA IJALI = Научный топонимический архив Института языка, литературы и истории Карельского научного центра РАН.
- PFGL = Мамонтова Н. Н., Муллонен И. И.: *Прибалтийско-финская географическая лексика Карелии.* Петрозаводск: Карельский научный центр РАН 1991.
- Pirinen, K. 1988: *Savon keskiaika.* I. Toinen, kokonaan uudistettu laitos. Kuopio: Kustannuskiila Oy. 265–436.
- Pohjanvalo, P. 1947: *Salmin murteen sanakirja.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino Oy.
- Popov = Попов, А. И. 1965: *Географические названия (введение в топонимику).* Москва – Ленинград: Наука.
- Pöllä, M. 1995: *Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600–1800-luvulla.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 635. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pöllä, M. 2001: *Vienankarjalainen perhelaitos 1600–1900-luvulla.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RGADA 1621 = Российский государственный архив древних актов. Ф. 96, Оп. 3, Д. 34, Л. 48–62.
- Rytkölä, H. 2006: *Vienan tiellä. Historiallista taustaa Suomussalmen Vuokin reitille Venäjän Karjalaan* (A. Kletsinin kartta vuodelta 1728). Kainuun ympäristökeskuksen raportteja 5. Kajaani: Kajaanin Kirjapaino Oy.
- Räsänen, A. 2003: *Nimet mieltä kiehtovat. Etymologista nimistöntutkimusta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarikivi, J. 2003: *Taipaleentakaisten tšuidien paikannimet. Arkangelin alueen Pinegan piirin suomalais-ugrilainen substraattinimistö* (käsikirjoitus). Kotus. Nimiarkisto.
- Salo, U. 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. – Jukka Peltovirta (toim.). *Hämeen käräjät I.* Hämeenlinna: Hämeen heimoryhmä ry, Emil Cedercreutzin Säätiö. 18–231.
- Serebrennikov = Серебренников, Б. А. 1966: О гидронимических формантах -нья, -юга, -уга и -юг-. – *Советское финно-угроведение* №2: 59–66.
- Sjögren, J. A. 1832: *Über die älteren Wohnsitze der Jemen. Ein Beitrag zur Geschichte der Tshudischen Völker Russlands.* Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Pétersbourg, VIème Série. Sciences politiques, historie et philologie. St. Pétersbourg: 263–345.
- SGKE 1929 = Сборник грамот коллегии экономии Т 2. Ленинград.
- SKJ 1990 = *Словарь карельского языка (ливвиковский диалект).* Петрозаводск: Карелия.
- SKJ 1994 = *Словарь карельского языка (тверские говоры).* Петрозаводск: Карелия.
- SRGK 1999 = *Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей.* Выпуск 4. Издательство С.-Петербургского университета.
- Vostokov = Востоков, А. Х. 1812: *Задача любителям этимологии.* – *Санктпетербургский вестник* 2: 204–215.